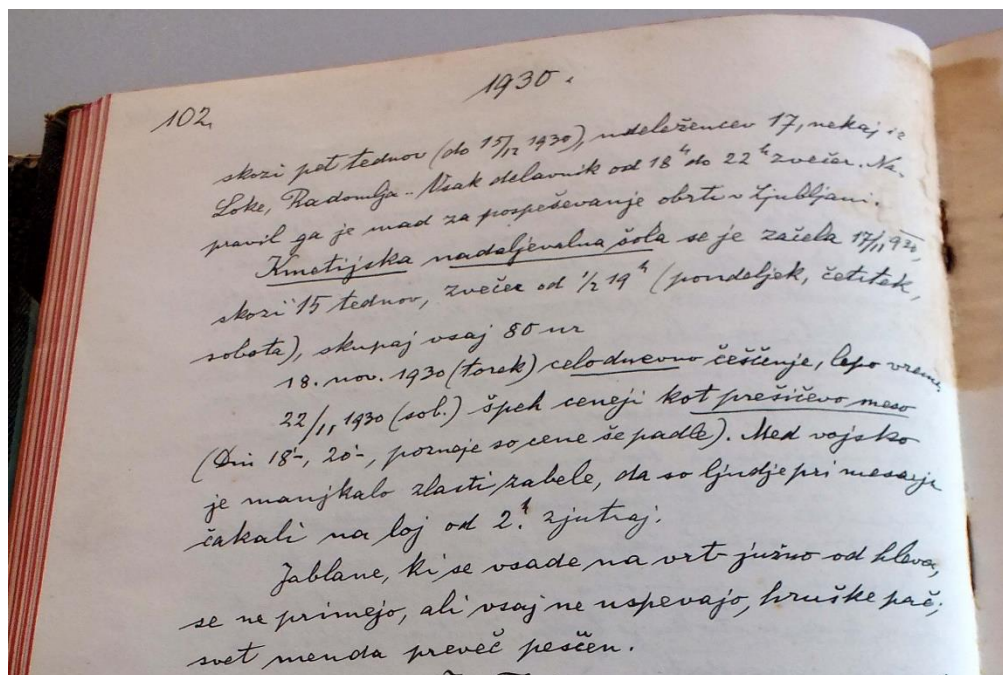

MENGEŠKA ŽUPNIJSKA KRONIKA V OBDOBJU 1919–1939 Šolstvo, gospodarstvo in politika

Raziskovalna naloga s področja zgodovine

Avtorja: Aleks Andoljšek, Samo Mazovec, 9. razred

Mentorici: Vilma Vrtačnik Merčun, Petra Dešman

Domžale, marec 2017

KAZALO

	<i>Stran</i>
Povzetek	3
Zahvala	3
1 Uvod	4
1.1 Cilji raziskovalne naloge	4
1.2 Metode dela	4
1.3 Kratek pregled zgodovinskega dogajanja v obdobju 1919–1939	5
1.4 Hipoteze	6
2 Analiza mengeške župnijske kronike	8
2.1 Uvod v analizo	8
2.2 Šolstvo	9
2.3 Gospodarstvo	15
2.4 Politika	26
3 Sklepne ugotovitve in preverjanje hipotez	43
4 Zaključek	48
5 Literatura in viri	48

Slika na naslovni strani:

Del lista iz mengeške župnijske kronike, leto 1930, stran 102, zgoraj.

POVZETEK

Cilj raziskovalne naloge je bil ugotoviti, kaj je v mengeški kroniki zapisanega o šolstvu, gospodarstvu in politiki v obdobju 1919–1939. Župnijsko kroniko sva natančno pregledala in iz nje izpisala vse, kar se je nanašalo na omenjena področja. Nato sva izpiske komentirala, o dogodkih pa sva poiskala še druge vire. V kroniki so podatki o številu učencev v mengeški, trzinski in jarški šoli, o šoli za sirote in deklice, ki so jo v obdobju 1918–1920 v Grobljah vodile sestre usmiljenke, o obrtno-nadaljevalni šoli (leta 1922) in kmetijski nadaljevalni šoli (leta 1930). Kronika piše o šolskih predstavah v društvenem domu, o odpadanju pouka zaradi pomankanja drv (1920, 1929), zaradi nalezljivih bolezní (španska gripa - 1926, 1929 in škrlatinka - 1930) in zaradi praznovanja 60-letnice smrti Antona Martina Slomška (25. 9. 1922). Omenja tudi gospodinjske, krojaške in šiviljske tečaje, razstave in predavanja. Spremljala sva vzpone in padce v industriji in obrti na tem območju. Na pogorišču Majdičevega mlina v Zgornjih Jaršah je leta 1924 zrasla tovarna platnenih izdelkov (kasneje Induplati Jarše). V njej je dobilo delo okoli 200 delavk. Spremljala sva tudi razvoj slamnikarske tovarne Stemberger in Mellitzer, ki je imela še 1921 veliko naročil, leta 1924 pa je proizvodnja upadla (na 50.000 slamnikov na leto), leta 1930 pa je povsem prenehala. V tem obdobju so šivalke slamnikov odhajale na sezonsko delo v Breslav, Prago, Komotau, na Dunaj, v Budimpešto, Bukarešto, Beograd, Lvov in drugam. Odhajale so tudi v Severno Ameriko. Ko so leta 1924 omejili doseljevanje v ZDA, so se moški izseljevali v Kanado in kasneje v Argentino. Na območju ob kamniški železnici se je v tem času razvila dnevna migracija delovne sile v Ljubljano in nazaj. Med političnimi dogodki sva posebej spremljala volitve v narodno in oblastno skupščino ter lokalne volitve v občinske odbore. Pri skupščinskih volitvah je veliko večino (okrog 80 % glasov) dobivala Slovenska ljudska stranka (SLS) iz katoliškega tabora. Po šestojanuarski diktaturi kronika omenja prepovedi prvomajskih obhodov godbe in nemire na binkoštno nedeljo leta 1932, ko je bila v Mengšu in Domžalah prepovedana Koroščeva proslava ob njegovi 60-letnici. Kronika omenja še več pomembnih političnih dogodkov, med katerimi naj omeniva Tiranski pakt maja 1927, ko so se ljudje bali izbruha vojne, smrt kralja Aleksandra Karađorđevića oktobra 1934 in slovenski politični tabor stranke Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ) 7. junija 1936. Takrat se je v Mengšu zbralo 20.000 ljudi, med njimi tudi ban dr. Marko Natlačen in nekateri ministri beograjske vlade. Zanimivi so tudi zapisi o delovanju tedanjih društev (Sokoli, Katoliško prosvetno društvo, Požarna bramba, Godba, Marijina družba in Katoliška akcija).

ZAHVALA

Zahvaljujeva se mengeškemu župniku, g. Janezu Avseniku, da nama je dal na vpogled župnijsko kroniko, ki je omogočila nastanek te raziskovalne naloge. Prav tako se zahvaljujeva profesorici Petri Dešman za strokovni pregled raziskovalne naloge. Največja zahvala pa gre najini mentorici, prof. Vilmi Vrtačnik Merčun, ki naju je skozi celo leto spodbujala in usmerjala pri raziskovalnem delu.

1 UVOD

Tema naju je zanimala že na začetku šolskega leta, ko smo pri zgodovini obravnavali prvo svetovno vojno in nato še drugo ter obdobje med njima. Bolj podrobno naju je zanimalo življenje ljudi na najinem območju, katere tovarne so delovale v času med obema svetovnimaj vojnama, kakšno je bilo politično stanje v državi skozi oči navadnega prebivalca ter kako je bila šola včasih drugačna od današnje. Zgodovina je eden izmed najinih najljubših predmetov, zato sva se želela s tem raziskovanjem v to obdobje bolj poglobiti.

1.1 CILJI RAZISKOVALNE NALOGE

Želela sva raziskati, kako je šolstvo popisano v mengeški župnijski kroniki. Kasneje sva raziskavo razširila še na gospodarstvo (brez kmetijstva) in na splošno družbeno in politično dogajanje. Pričakovala sva, da bova dobila odgovore na vprašanja:

Šolstvo

- Katere prireditve ali posebni dogodki so se takrat zgodili v šolah, ki so spadale v mengeško župnijo?
- Kako so se menjali učitelji?
- Kako se je spreminjalo število učencev, ali je naraščalo ali upadalo?
- Kako je bila cerkev povezana s šolo?
- Kako se je šola povezovala s krajem?
- Ali so v tem času pridobili kakšne nove šolske prostore (prizidki, šolski vrtovi)?
- Kako je državna ureditev v Kraljevini SHS (v Kraljevini Jugoslaviji po 1929) vplivala na proslave?
- Katere šolske reforme so bile v tistem času?
-

Gospodarstvo

- Katere tovarne in obrti omenja kronika?
- Kaj piše o slarnikarski dejavnosti v Mengšu?

Politika

- Kakšna je bila politična opredelitev volivcev v času med obema svetovnimaj vojnama?
- Katera društva so omenjena v župnijski kroniki?
- Katere druge pomembne dogodke kronika še omenja?

1.2 METODE DELA

Najino delo je potekalo po naslednjem zaporedju:

- Pregled literature o zgodovinskem dogajanju v času med obema svetovnimaj vojnama ter o značilnostih šolstva v tem obdobju (predvsem pregled dveh knjig *Mengeš in Trzin skozi čas* in zbornika *Šola pod Gobavico*).
- Slikanje mengeške župnijske kronike v mengeškem župnišču.
- Branje mengeške župnijske kronike in izpisovanje iz nje vsega, kar je zapisanega o šolstvu, gospodarstvu (brez kmetijstva) in politiki.

- Komentiranje izpiskov iz župnijske kronike in oblikovanje sklepnih ugotovitev ter zaključkov.
- Na koncu še preverjanje hipotez.

1.3 KRATEK PREGLED ZGODOVINSKEGA DOGAJANJA V OBDOBJU 1919–1939

Iz učbenika za zgodovino *Raziskujem preteklost 9*¹ sva izpisala glavna zgodovinska dogajanja v obdobju med letom 1920 in 1939.

- 1920: Prve volitve v ustavodajno skupščino Kraljevine SHS, zmaga SLS (z dobro tretjino glasov), uspešen je bil tudi delavski tabor.
- 28. 6. 1921: Sprejetje Vidovdanske ustave (SLS zapusti parlament zaradi nasprotovanja ustavi).
 - ❖ Uzakonitev dednega nasledstva družine Karadorđević.
 - ❖ Delitev oblasti na parlament, vlado in kralja, ki ima največ moči (sklicanje parlamenta, potrjevanje zakonov).
 - ❖ Uzakonitev **centralizma** (vsa politika vodena iz Beograda).
 - ❖ **Unitarizem** (politika, ki je zagovarjala stapljanje vseh Južnih Slovanov v en narod - Jugoslovane).
- Država je razdeljena na 33 oblasti. Na slovenskem ozemlju sta bili ljubljanska in mariborska oblast.
- Od 28. junija 1921 do 6. januarja 1929 je bilo obdobje **parlamentarizma** (delovanje političnih strank, ustava).
- **Trije politični tabori**: katoliški (najmočnejši), liberalni in marksistični ali delavski.
Katoliški tabor:
 - ❖ Predsednik SLS: dr. Anton Korošec.
 - ❖ Slovenska ljudska stranka (SLS) je bila osrednja stranka.
 - ❖ Telovadno društvo Orel.
 - ❖ Zavzemanje za: slovensko avtonomijo in katoliške vrednote, za pomembnejšo vlogo Cerkve v družbi, za zaščito malega kmeta, nasprotje komunistom.
 - ❖ Volili so jih večinoma kmetje, delavci in nižji uradniki.Liberalni tabor
 - ❖ Predsednika: Gregor Žerjav in dr. Albert Kramer.
 - ❖ Jugoslovanska demokratska stranka (JDS), Samostojna demokratska stranka (SDS).
 - ❖ Telovadno društvo Sokol.
 - ❖ Zavzemanje za: centralizem in unitarizem, za manjšo vlogo Cerkve v družbi in za svobodno odločanje posameznikov, za gospodarski liberalizem.
 - ❖ Volili so jih večinoma meščani, podjetniki in veliki posestniki.Marksistični ali delavski tabor:
 - ❖ Predsednik JSDS: dr. Anton Kristan, voditelj KPS: Edvard Kardelj.
 - ❖ Jugoslovanska socialdemokratska stranka (JSDS), kasneje se razcepi na Socialistično stranko Jugoslavije (SSJ) in Komunistično partijo Jugoslavije (KPJ).
 - ❖ Telovadno društvo Svoboda.

¹ Jelka Razpotnik, Damjan Snoj: Raziskujem preteklost 9, učbenik za zgodovino v 9. razredu osnovne šole, Ljubljana, Rokus Klett, 2015.

- ❖ Zavzemanje za: pravice in boljši položaj delavcev, internacionalizem, socialistično revolucijo (komunisti) in avtonomijo jugoslovanskih narodov.
- ❖ Volili so jih delavci in nekateri izobraženci.
- 6. januar 1929: začetek **kraljeve diktature**
- Kraljevina Jugoslavija se je razdelila na 9 banovin (slovensko ozemje je bilo vključeno v Dravsko banovino s sedežem v Ljubljani). Prebivalci se imenujejo Jugoslovani.
- Kralj uveljavi diktaturo ob pomoči policije.
- Leta 1931: vsiljena (oktroirana) ustava.
- Leta 1934: Kralj Aleksander Karađorđević je bil ubit v atentatu v Marseillu.
- Po smrti kralja Aleksandra je oblast prevzelo kraljevo namestništvo, ki ga je vodil kraljev bratranec Pavle Karađorđević. Sledi obdobje kraljevega namestništva, katerega značilnosti so bile:
 - izboljšano gospodarsko stanje,
 - samostojno odločanje Slovencev o banovinskih zadevah.
 - Zaradi novega trga so se močno razvile lesna, kovinska in tekstilna industrija.
 - Napredovanje rudarstva, gradnja novih daljnovodov, cest, železnic ...
 - Velika ovira pri razvoju gospodarstva je bilo pomanjkanje kapitala (večina le-tega je bila v lasti tujcev).
 - Razvoj trgovine (v okolici industrijskih središč).
- **Svetovna gospodarska kriza leta 1929 se odraža tudi na Slovenskem.**
 - Med letoma 1931 in 1937 je propadla tretjina trgovin.
 - Zakonska ureditev zaščite delavcev.
 - Največ 8-urni delavnik (včasih več, kar je bilo nezakonito).
 - Zdravstveno in bolniško zavarovanje delavcev.
 - Veliko žensk je bilo zaposlenih (včasih tudi otroci po končani obvezni OŠ).
 - Kriza je povečala množico brezposelnih.²

1.4 HIPOTEZE

Pred raziskovanjem sva predvidevala, da bova na najina raziskovalna vprašanja dobila spodnje odgovore.

Šolstvo

- **Katere prireditve ali posebni dogodki so se zgodili v tem času v šolah, ki so spadale v mengeško župnijo?**

Šole so sodelovale na številnih pogrebi, praznovale so obletnice pomembnih Slovencev, postavitve spomenikov, odprtja novih krajevnih stavb. Pomembni so bili tudi cerkveni prazniki, saj je bila cerkev tesno povezana s šolstvom. Praznovali so tudi veliko praznikov, povezanih s kraljevo družino Karađorđevićev in s srbsko zgodovino.
- **Kako so se menjali učitelji?**

Učitelje so premeščali v različne šole glede na njihove politične usmeritve. Nekateri učitelji so se vrnili iz vojnega ujetništva, kjer so bili v času prve svetovne vojne.

² Jelka Razpotnik, Damjan Snoj: Raziskujem preteklost 9, učbenik za zgodovino v 9. razredu osnovne šole, Ljubljana, Rokus Klett, 2015, dostopno na naslovu www.knjigarna.com (17. 10. 2016).

- **Kako se je spreminjalo število učencev, ali je naraščalo ali upadalo?**
Predvidevava, da je število učencev upadalo, to pa predvsem zaradi izseljevanja prebivalstva in zaradi dviganja stopnje izobraženosti prebivalstva ter s tem povezanim zmanjševanjem rodnosti.
- **Kako je bila cerkev povezana s šolo?**
Cerkev je bila tesno povezana s šolo, saj so praznovali cerkvene praznike, otroci so sodelovali v procesijah in pri mašah. V šolah so med drugim poučevali verouk, ki je bil obvezni predmet.
- **Kako se je šola povezovala s krajem?**
Če so v kraju priredili proslave ob določenih praznikih, so na njih vedno nastopali šolski otroci. Poleg tega so učenci sodelovali tudi na vseh svečanostih ob odprtju novih cest, stavb in drugih krajevnih pridobitev. Meniva, da so šolarji zaradi gospodarske krize v humanitarne namene zbirali različne stvari in prostovoljne prispevke krajanov.
- **Ali so v tem času pridobili kakšne nove šolske prostore (prizidki, šolski vrtovi)?**
Verjetno potreb po novih prizidkih ni bilo, ker se je rodnost nekoliko zmanjšala, s tem pa tudi število šoloobveznih otrok. V tridesetih letih je bila tudi gospodarska kriza v tedanji državi. Meniva, da so šole spodbujale kmetijsko izobraževanje otrok in njihovih staršev, saj je bilo kmetijstvo tedaj prevladujoča gospodarska dejavnost.

Gospodarstvo

- **Katere tovarne in obrti omenja kronika?**
Predvidevava, da bo omenjena slamnikarska dejavnost in sicer tovarna Stemberger in Mellitzer in Slamnikarska zadruga. Omenjeno bo tudi podjetje Induplati, ki je nastalo med obema vojnama. Predvidevava, da so na tem območju delovale tudi obrti na pogorišču Majdičevega industrijskega mlina.
- **Kaj piše o slamnikarski dejavnosti v Mengšu?**
Meniva, da bo pisalo o prodaji slamnikov, stavek, plačah delavcev, sezonskem delu slamnikaric itd.

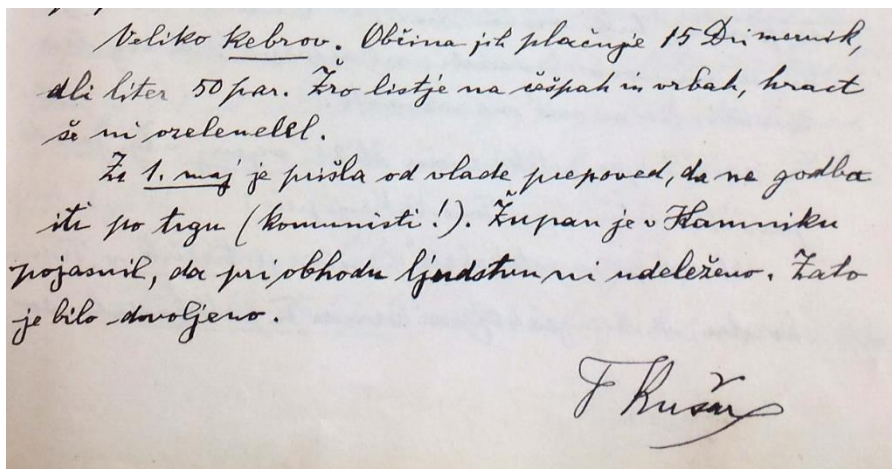
Politika

- **Kakšna je bila politična opredelitev volivcev v mengeški župniji v času med obema svetovnima vojnama?**
Meniva, da je večina prebivalcev spadala v katoliški tabor, saj je bila večina ljudi zelo verna, po drugi strani pa le osnovnošolsko izobražena. Zato so na deželnih volitvah volili Slovensko ljudsko stranko (SLS) z dr. Antonom Korošcem na čelu. Na lokalnih volitvah za župana in občinski svet niso bile tako pomembne stranke, ampak ugled ljudi, ki so kandidirali na te položaje.
- **Katera društva so omenjena v župnijski kroniki? Katere dogodke kronika omenja?**
Predvidevava, da so bili omenjeni sokoli in orli (telovadna društva dveh različnih političnih usmeritev, liberalne in klerikalne). Omenjeni bodo tudi njihovi telovadni nastopi, dosežki, uspehi itd.

2 ANALIZA MENGEŠKE ŽUPNIJSKE KRONIKE

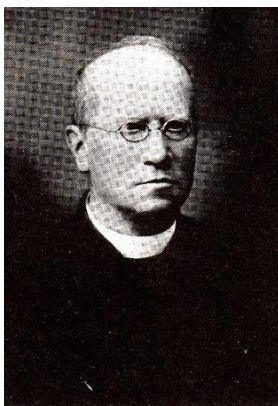
2.1 UVOD V ANALIZO

Mengeško župnijsko kroniko sva natančno pregledala od decembra 1918 do marca 1939. Dobesedno sva prepisala vse zapise, ki so se nanašali na šolstvo, na gospodarsko dejavnost in o političnem dogajanju (predvsem o volitvah, raznih zborovanjih) in o delovanju različnih društev.

Slika 1: Spodnji del lista, v mengeški kroniki na str. 99, s podpisom kronista, župnika Franca Kušarja.³

Najboljši kronist mengeške župnijske kronike je bil mengeški župnik Franc Kušar, ki pa je bil februarja 1931 umorjen. V kroniki sva našla tudi pismo morilca, ki je tik pred smrtjo obžaloval svoje kruto dejanje. Stane Stražar v svoji knjigi piše: »Ker je župnik Kušar cerkvi zapustil precej denarja, je Sušnik naslednje leto izpeljal zunanjo in notranjo obnovo cerkve. Ob tej priložnosti so v prezbiteriju odkrili stare freske. /.../ Leta 1941 se je pred aretacijo umaknil v Ljubljano, kjer je 16. novembra 1944 umrl.«⁴

Slika 2: Franc Kušar, avtor mengeške župnijske kronike od leta 1900 do smrti, 13. 2. 1931. Rojen je bil 20. oktobra 1860 v Ratečah, posvečen pa je bil 19. julija 1884. Mengeško župnijo je prevzel 28. avgusta 1900.⁵

³ Kronika Župnije Mengeš, 1930, 1919–1939, str. 99.

⁴ Stane Stražar, 1993, str. 187.

⁵ Stane Stražar, 1993, str. 187.

Kdo je nadaljeval s pisanjem kronike, ni povsem jasno, saj se naslednik v kroniko ni podpisoval. Verjetno je bil to Janko Sušnik, doma iz Škofje Loke, ki je za župnika prišel v Mengeš 29. julija 1931. Opazila pa sva, da mengeška kronika po letu 1931 prinaša precej manj podatkov, o gospodarstvu pa sploh nobenih. Zapisi za vsako leto so manj obsežni, kronist po letu 1931 pa se bolj, kot o dogajanje v kraju, osredotoča na cerkvene zadeve.

2.2 ŠOLSTVO

Število šolarjev

V mengeški župnijski kroniki je kronist večkrat zapisal podatke o številu otrok v šoli, pri prvem obhajilu in pri birmi. Podatki niso popolni, a naju je kljub temu zanimalo, če je možno iz njih dobiti karkoli ugotoviti.

Preglednica 1: Podatki o številu otrok v šoli, obhajilu in birmi v mengeški župniji

<i>Leto</i>	<i>število otrok v šoli</i> <i>število razredov</i>	<i>število učencev</i> <i>v 1. razredu</i>	<i>prvo obhajilo</i>	<i>birma</i>
1910/1911	Mengeš - 428, 5 raz. s paralelko, Jarše - dvorazred., Trzin - dvorazred.			
1919/1920	Mengeš - 334, 5 raz., 1. raz. s paralelko			
1920/1921	Mengeš - 6 raz., dve paralelki, raz. za duševno zaostale, skupaj 9 odd.)		Mengeš - 40 Trzin - 26 Jarše - 7	
1921/1922	Mengeš - ca. 350 6 raz., dve paralelki, za duševno zaostale	58	91 obhajancev	181, domačih 154, tujih 27 (17 z Jezerskega)
1922/1923	Mengeš - ca. 320 6 raz., dve paralelki, za duševno zaostale Jarše - 68 Trzin - 104		Mengeš - 48 Jarše - 15 Trzin - 21	
1923/1924	Mengeš - 308		Mengeš - 29 Jarše - 9 Trzin - 14	
1924/1925	Mengeš - 234, dve paralelki, Jarše - 77 Trzin - 90	26	Mengeš - 26 Jarše - 8 Trzin - 12	
1925/1926	Mengeš - 230, 6 raz., dve paralelki Trzin - trirazrednica	40	Mengeš - 15 Jarše - 9 Trzin - 15	
1926/1927	Mengeš - 215, tudi za duševno zaostale		Mengeš - 23	birmanih 54 (3 tuji), naši drugod 25
1928/1929	Mengeš - 186 Jarše - 56 Trzin - 77	1. razred: 44	Mengeš - 26 Jarše - 6 Trzin - 12	
1929/1930	ni podatkov		Mengeš - 28 Jarše - 13 Trzin - 12	
1930/1931	ni podatkov		Mengeš - 36 Jarše - 14 Trzin - 17	

V Mengšu je bila šola do leta 1919/1920 petrazrednica, od leta 1920/1921 dalje pa šestrazrednica. V nekaterih razredih je bilo veliko število otrok, zato so bili učenci razdeljeni v paralelke. Poleg tega so imeli v Mengšu tudi oddelek za duševno zaostale. Število otrok se je ves čas zmanjševalo: od 428 pred prvo svetovno vojno (1910/1911), do 186 v šolskem letu 1928/1929. Trend upadanja števila šoloobveznih otrok zaslediva tudi v šoli v Jaršah in Trzinu.

S primerjavo števila otrok v 1. razredu in pri prvem obhajilu sva želela ugotavljati vernost mengeških otrok. Ker so v bili verjetno nekateri razredi kombinirani, tega ni mogoče ugotoviti, razen za šolsko leto 1924/1925, ko se število otrok v 1. razredu mengeške šole in število otrok pri prvem obhajilu povsem ujema. Ker so šli vsi prvošolci k obhajilu, je mogoče sklepati, da so bili vsi otroci verni. Podatki o število otrok pri birmi nam povedo še manj, saj ne vemo, kateri razredi so šli k birmi.

Med temi podatki je nekaj zanimivih zapisov, npr.: *»V šolskem letu 1919/20 je bil pospeševalni razred brez uspeha: poredni otroci so še druge pokvarili. Podobno bo pri »duševno zaostalih.«⁶*

Septembra 1923 je kronist za mengeško šolo zapisal: *»Vseh učencev je 308 = 154 m. + 154 ž. Od teh 12 iz tujih okolišev. To leto so posebno malo otrok izpustili predčasno iz šole. Do sedaj je šolsko vodstvo vložilo skupno za vse, ki so prosili, na viši šolski svet. Letos je rekel nadzornik (Kante), da ne dovolijo, le kot nekaj izrednega. Prosili so nekateri in dosegli (3-4), če poseben vzrok: bolezen... Pravi vzrok temu postopanju, pravijo ljudje, je baje ta, ker bi sicer ena učna moč morala oditi, je premalo otrok. Velja še: 80 otrok na 1 učno moč, a sedaj še 50 ne. Zato so učitelji sprejeli toliko otrok iz tujih okolišev sami, dasi imajo to pravico Krajni šolski sveti.«⁷* Nekoliko nerazumljiv zapis nam vendarle osvetli problem, da so se učitelji bali, da bi izgubili službo, ker naj bi po predpisih prišlo po 80 otrok na enega učitelja, v resnici pa jih ni prišlo niti 50. Zaradi tega so v šolo sprejemali tudi otroke iz tujih okolišev.

V zvezi z birmo je zanimiv zapis, ki govori o 14-letni Mariji Mavec, ki je bila leta 1926 sprejeta v katoliško cerkev: *»Med birmanimi je bila 14-letna Marija Mavc, ki je bila takrat poprej sprejeta v katoliško cerkev. Rojena v Gradcu, biva v hiralnici.«⁸* To je bil čas, ko so v Mengšu sestre usmiljenke že zgradile Zavetišče sv. Vincencija, ki ga kronist imenuje kar »hiralnica«. To ime je med starejšimi ljudmi živo še danes, čeprav se danes ta stavba imenuje Dom počitka Mengeš.

Iz zapisa maja 1937 izvemo, da je otroke birmal takratni škof dr. Gregor Rožman. *»Dne 6. V. (1937) je bila v župni cerkvi sv. birma. Prihod prevzvišenega škofa dr. Gregorja Rožmana. Pri prehodu iz ceste na cerkveni prostor je bil običajni sprejem. V šoli so otroci peli pred in po izpraševanju. Na dan birme je prevzvišeni tudi obiskal tukajšnje zavetišče usmiljenih sester sv. Vincencija Pavel. Rešitev vizitacije je bila ugodna in ni bilo posebnih nedostatkov.«⁹*

⁶ Kronika Župnije Mengeš, 1919, 1918–1939, str. 21-22.

⁷ Kronika Župnije Mengeš, 1923, 1918–1939, str. 48

⁸ Kronika Župnije Mengeš, 1926, 1918–1939, str. 72.

⁹ Kronika Župnije Mengeš, 1935, 1918–1939, str. 125.

Usmiljenke v Grobljah

V župnijski kroniki iz leta 1919 je naslednji zapis: »Šola: V Jaršah so se že leta 1919/20 oglasile samo tri deklice, druge so pri usmiljenkah v Grobljah, kjer so trije razredi. Višji šolski svet (nadzornik Engelb. Gangl) je ukazal, naj hodijo v javno šolo v Jaršah. Tudi iz Domžal in okolice hodi več učenk (48) v Groblje.«¹⁰ Leta 1920 pa: »6/9 1920 (pond.) popoldne so odšle zadnje usmiljene sestre sv. Vincencija iz Grobelj. Imele so (od jul. 1918) tu sirote in šolo za deklice. V Groblje so prišli ta dan lazaristi. Imeti hočejo tu misijonišče ...«¹¹

Stražar v svoji knjigi Ob bregovih Bistrice piše: »Že leta 1918 so se v Grobljah naselile usmiljene sestre sv. Vincencija Pavelskega, ki so nameravale tu ustanoviti zavod za vzgojo misijonskih sester. Misijonska zveza pa se je nato dogovorila z družbo misijonarjev sv. Vincencija Pavelskega in ta je 6. septembra 1920 v Grobljah ustanovila misijoniše, kjer naj bi vzgajala misijonarje za misijone doma in po svetu.«¹²

O tem, kam so usmiljenke potem, ko so zapustile Groblje, odšle, mengeška župnijska kronika ne poroča. Stražar piše, da so malo kasneje osnovala Zavetišče sv. Vincencija Pavelskega v Mengšu, kamor so prišle 3. januarja 1921. V letu 1921 in 1923 so sestre pozidale veliko zavetišče, ki je bilo dokončano 30. maja 1923 (danes Dom počitka Mengeš). Med oskrbovanci je bil tudi Janez Levec - Vahtar, ki je sestram usmiljenkam podaril vse svoje imetje in zemljišče za gradnjo velikega zavetišča. Bil je gostilničar in premožen gospodar, ki je ostal samski in brez potomcev. Že v času županovanja se je srečeval s socialnimi problemi Občine Mengeš, zato se je že tedaj v dobrodelne namene namenil svojo posest dati.¹³

Slika 3: Zavetišče sv. Vincencija v Mengšu so odprli maja 1923.¹⁴

V grobeljsko misijonišče so se ob izselitvi sester usmiljenk septembra 1920 naselili **lazaristi**. To so pripadniki družbe apostolskega življenja svetih duhovnikov in redovnih bratov, ki skrbijo za ljudske in zunanje misijone, duhovne vaje, vzgojo duhovščine ter pomagajo ljudem v stiski.¹⁵

¹⁰ Kronika Župnije Mengeš, 1919, 1918–1939, str. 15.

¹¹ Kronika Župnije Mengeš, 1919, 1918–1939, str. 21.

¹² Stane Stražar, Ob bregovih Bistrice, 1988, str. 228.

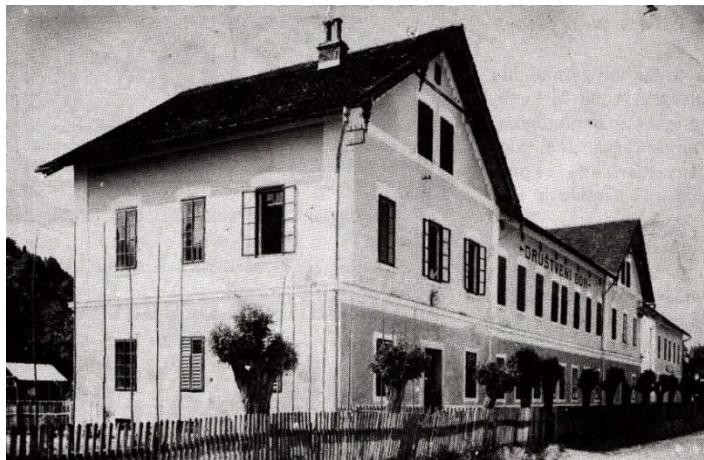
¹³ Stane Stražar, Mengeš in Trzin skozi čas, 1993, str. 497–498.

¹⁴ Stane Stražar, 1993, str. 497.

¹⁵ Lazaristi, <https://sl.wikipedia.org/wiki/Lazaristi>, 16. 2. 2017.

Šolske predstave

Šolski otroci so imeli večkrat predstave v društvenem domu v Mengšu, o čemer govori več zapisov. »4/1 1920 (ned.) pop. V Društvenem domu šolarska predstava: Deklica s tamburico; Dobrodelni otroci; Mali Krištof; dosti občinstva (ravno takrat »Sokoli« pri »Smrečniku«, V. Mengeš 2, predstavo - nič ljudi, zato so preložili na zvečer 1/2 7h, a zopet nič!) – Pozneje so v tej sezoni še enkrat ali dvakrat šolarji napravili predstavi. A so nekateri šolarji, ki so vabila nosili po hišah, preplačila zase obdržali... Zato se je konec naredil tem predstavitev.«¹⁶ Iz zapisa izvemo tudi, da so imeli mengeški sokoli istočasno predstavo, vendar niso imeli veliko občinstva. V tem zapisu je čutiti politično neujemanje s sokolskim društvom.

Slika 4: Šolske predstave so bile v društvenem domu. 24. novembra 1906 je mengeško Katoliško izobraževalno društvo za društveni dom kupilo opuščeno slamninarsko tovarno, ki je bila podružnica domžalske tovarne Krizant-Ladstätter.«¹⁷ Danes je v tej stavbi sedež Občine Mengeš.¹⁸

Šola je odpadla

Šola v Mengšu je večkrat odpadla iz različnih razlogov: zaradi pomanjkanja kuriva v zimskem času, zaradi posebnih obletnic (60-letnica smrti škofa Antona Martina Slomška) in nalezljivih bolezni.

Pomanjkanje kuriva v zimskem času:

- »10. febr. 1920 (tor) nič šole ni bilo v Mengšu, ker je drv zmanjkalo. Zvečer 9/2 1920 so jih pripeljal. A razžagane še ne! V IV. razredu (zgoraj v I. nadstropju proti vzhodu) je večkrat tako zakurjeno, da skoro vselej od 10h do 11h mora biti okno odprto.«¹⁹
- »7/2 1929 (čet.) Šola v Mengšu nima pouka, ker je zmanjkalo kuriva. Premog naročen v začetku novembra 1928, še ni došel. Drv se je pokurilo 10 m³ [+8m³, teh osem metrov v enem mescu]. Tudi iz Trzina je 10/2 (ned.) došla vest, da ni kuriva, isto v Jaršah.«²⁰

Posebne obletnice:

- »25. sept. 1922 šole prost dan, ker je 24. 9. (ned.) preteklo 60 let, ko je umrl veliki pedagog, škof Ant. Slomšek.«²¹ »Anton Martin Slomšek je bil slovenski rimokatoliški duhovnik, škof, pisatelj, pesnik in pedagog. Njegovo geslo je bilo: »Vse v večjo Božjo slavo in zveličanje

¹⁶ Kronika Župnije Mengeš, 1920, 1918–1939, str. 18.

¹⁷ Stražar, 1993, str. 571.

¹⁸ Slika je povzeta po knjigi: Stane Stražar, 1993, str. 290.

¹⁹ Kronika Župnije Mengeš, 1920, 1918–1939, str. 19.

²⁰ Kronika Župnije Mengeš, 1929, 1918–1939, str. 91

²¹ Kronika Župnije Mengeš, 1922, 1918–1939, str. 41.

duš«. Napisal je knjige kot so: *Blaže in Nežica v nedeljskej šoli, Tri pridige o jeziku...* Spodbude za Slomškovo šolniško delo sta verska vnema in sočustvovanje z neizobraženim slovenskim ljudstvom. Pomagal je pri reorganizaciji trivialke.²² Želel je, da država zadostno vzdržuje učiteljstvo ali prepusti poučevanje cerkvenim redovom. Njegov cilj je bil tudi poenotiti pripravniške učiteljske tečaje. Leta 1859 je v Mariboru ustanovil bogoslovje in teološko šolo (to je bila prva visoka šola v Mariboru in predhodnica današnje mariborske univerze).²³

Nalezljive bolezni:

- »11/6 1930 zaradi škrlatinke šola v Mengšu zaprta (l. obhajilo odloženo). Za to boleznijo je v Ljubljani v bolnišnici iz Mengša 11 otrok, iz Loke 2, Rodice 1.«²⁴

Španska gripa

Poleg tega, da je leta 1930 pouk odpadel zaradi škrlatinke, pa sta v kroniki še dva zapisa, ki govorita o odsotnosti otrok zaradi španske gripe.

- »25/3 1926 »španska« = influenza zelo razširjena, v marsikateri hiši leže po trije, štirje: glava boli, potem pa spe par dni.«²⁵
- »15/1 1929 (tor.) influenza se širi: v šoli v Jaršah je manjkalo 30 otrok, tudi v Mengšu veliko. V nekaterih hišah so vsi bolni. Kašljajo, večinoma jih boli zadaj čez pas ali više na hrbtu.«²⁶

Obrtno-nadaljevalna šola

»Obrtno-nadaljevalna šola se je pričela še le v nedeljo, 8. 1. 1922. Učitelji (Sirc, Božič, Pivk) niso bili zadovoljni z nagrado.«²⁷ Zapis priča, da je Obrtno-nadaljevalna šola svoja vrata odprla v nedeljo, 8. januarja 1922, ter o nezadovoljstvu učiteljev s plačo. Kasneje obrtno-nadaljevalne šole kronika ne omenja več.

Tečaji, razstave in predavanja

V obravnavanem obdobju župnijska kronika omenja dva tečaja v Mengšu in sicer gospodinjski in krojaški tečaj. »Od 11/3 do 12/5 1929 je bil **gospodinjski tečaj**. Udeleženk 15, vodila ga je učiteljica Kelhar–Černe. Ista je vodila drugi tečaj od 21/5 do 11/7 1929 zvečer ob 20h do polnoči: menjaje 9 deklet in 8 žensk vsak drugi dan.«²⁸ O tem tečaju Stražar piše takole: »Gospodinjskega tečaja od 11. marca do 12. maja 1929 se je v Mengšu udeležilo 15 tečajnic. Vodila ga je učiteljica Kelhar–Černe. Naslednjega tečaja od 21. maja do 11. junija istega leta od 20. ure do polnoči se je udeleževalo devet deklet in žena.«²⁹

»**Krojaški tečaj** – v stari šoli je bil od 3. nov. 1930 skozi pet tednov (do 15/12 1930), udeležencev 17, nekaj iz Loke, Radomlja... Vsak delavnik od 18h do 22h zvečer. Napravil ga je Urad za

²² Trivialka: v stari Avstriji osnovna šola v manjših krajih z najosnovnejšim učnim programom, <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (20. 2. 2017).

²³ Anton Martin Slomšek, https://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Martin_Slom%C5%A1ek#Dela (21. 2. 2017).

²⁴ Kronika Župnije Mengeš, 1930, 1918–1939, str. 100.

²⁵ Kronika Župnije Mengeš, 1926, 1918–1939, str. 69.

²⁶ Kronika Župnije Mengeš, 1929, 1918–1939, str. 90.

²⁷ Kronika Župnije Mengeš, 1922, 1918–1939, str. 34.

²⁸ Kronika Župnije Mengeš, 1929, 1918–1939, str. 92.

²⁹ Stane Stražar, 1993, str. 281.

pospeševanje obrti v Ljubljani.»³⁰ Stražar omenja tudi krojaški tečaj v Mengšu: »Od 29. oktobra do 13. decembra 1930 so imeli krojači iz Mengša, Loke, Radomelj in okoliških vasi v stari mengeški šoli tečaj. Sedemnajst krojačev je imelo tečaj vsak delavnik od 18. do 22. ure. Naslednji tak tečaj za krojače in šivilje so imeli spet v začetku leta 1931.«³¹ Kakor je razvidno, se datumi ne ujemajo popolnoma, čeprav gre zelo verjetno za isti krojaški tečaj. Stražar poleg tega omenja šiviljski tečaj pri Prahulcu okrog leta 1930, katerega se je udeležilo 21 tečajnic.³²

Slika 5: Krojaški tečaj v Mengšu, od 29. oktobra do 13. decembra 1930. Udeležilo se ga je 17 krojačev.³³

V Društvenem domu je Higienski zavod oktobra 1930 priredil tudi poučno razstavo s predavanji, ki so se je verjetno nanašala na skrb za zdravje: »Higienski zavod v Ljubljani je imel tu v Društvenem domu **potujočo razstavo** od ned. 19/10 1930 zjutraj ob 8h do 26/10 popoldne in predavanje s filmi. Prvi dan zjutraj je bilo malo ljudi, popolne dosti. V delavnikih zvečer ob 20h natlačeno, v četrtek zvečer samo za žene in dekleta nad 18 let.«³⁴

Kronika leta 1933 poroča še o enem predavanju: »3. IX. 1933 je bil v naši župni cerkvi misijonar g. Josip Kerec, ki je bival nekaj časa v Sloveniji, se odpočil, pokrepčal, obenem pa pobiral s skioptičnimi predavanji za novo cerkev na Kitajskem v Hong Kongu. Pri nas je imel zjutraj pridigo in sv. mašo, popoldne pa v dvorani skioptično predavanje o misijonih na Kitajskem. Predaval je zanimivo, poznalo se mu je, da je celo desetletje preživel na tujem. Ljudje so po predavanju darovali okrog 2000 Din za misijone. Zvečer je še predaval v zavetišču. Zanimivo je, kar je pri večerji pri mizi povedal o moralnem življenju med poganskimi Kitajci. Rekel je: »Deset let sem bil na Kitajskem, cele tedne sem potoval po Kitajskem, kjer so bili sami pogani, nobenega kristjana, pa sem spoznal, da visoko cenijo deviško čistost. Dekleta dobe težko priliko za greh. Zakonski imajo pa za največjo bogastvo obilico otrok. Ker je dovoljeno mnogoženstvo, se prav mnogokrat zgodi, da ima mož dve ali več žen zato, da ima več otrok.«³⁵

³⁰ Kronika Župnije Mengeš, 1930, 1918–1939, str. 102.

³¹ Stane Stražar, 1993, str. 282.

³² Slika v knjigi Stane Stražarja, 1993, str. 262.

³³ Stane Stražar, 1993, str. 282.

³⁴ Kronika Župnije Mengeš, 1930, 1918–1939, str. 101.

³⁵ Kronika Župnije Mengeš, 1933, 1918–1939, str. 112.

Kmetijska nadaljevalna šola

Župnijska kronika poroča, da se je novembra 1930 v Mengšu začela kmetijsko nadaljevalna šola. »Kmetijska nadaljevalna šola se je začela 17/11 1930, skozi 15 tednov, zvečer od ½ 19h (ponedeljek, četrtek, sobota), skupaj vsaj 80 ur.«³⁶ O njej piše tudi Stražar v svoji knjigi in navaja iste podatke, kar kaže na to, da je črpal isti pisni vir.³⁷

Pomoč revnim otrokom

O tem, kako so dobri ljudje pomagali revnim otrokom, v kroniki govori več zapisov:

- »V počitnicah leta 1932 je bilo v župniji Mengeš 9 revnih otrok iz Ljubljane pri različnih družinah. Toda ljudje niso bili nič kaj zadovoljni s temi otroci.«³⁸
- »I. XI. (1935), Na vse svete popoldne je dobrodelni odsek K. A. ob vratih pokopališča pobiral milodare za revne otroke. Nabralo se je 750 din. Največ je sodelovala gdč. Tinka Kelbl, učiteljica.«³⁹
- »(1937) Kot vsako leto, se je na vse svete pri vhodu na pokopališče pobiralo za revne šolske otroke, na zahvalno nedeljo pa v cerkvi.«⁴⁰

2.3 GOSPODARSTVO

Po prvi svetovni vojni

Prva svetovna vojna je slabo vplivala na nadaljnje življenje ljudi. Posamezniki so želeli izkoriščati državno podporo, čeprav do nje niso bili opravičeni. Mnogi ljudje so se odvadili dela in le še prekupčujejo. Ženske stvari, ki so jih kupile v Ljubljani, naprej preprodajajo po hribih. Na Vrhniki se je dalo nakupiti italijansko manufakturno blago. Nekateri ljudje pa so do lahkega zaslužka prišli s preprodajo sladkorja, kvasa in drugih živil, ki jih ni bilo v izobilju. Moški so se služenju vojaškega roka izognili z delom na železnici, kjer so večinoma delali tudi ob nedeljah. Zaposleni so, po mnenju mengeškega župnika, zaradi prisotnosti socialnih demokratov začeli gojiti odpor do cerkve. V kroniki je o tem naslednji zapis: »Vojska je slabo vplivala: vse hoče imeti podporo in vzdrževalnino. N. pr. brat je pri vojakih, sestra omožena z možem, ki je doma bil ves čas med vojsko, je dobivala podporo zase in za otroke, češ da jo je brat poprej včasih podpiral. Po vojski je vse hotelo imeti »amerikansko podporo«, kdor ima svojca v Ameriki, sedaj je promet zaprt, mi ne more poslati iz Amerike. Nekateri ljudje so se odvadili dela, le kupčujejo. Ženske v Ljubljani nakupijo rute in drugo drobnjavo ter nesejo prodajat po hribih. Sedaj (v I. polovici 1919) je Vrhnika kraj, kjer nakupijo laško manufakturno: satin, kotenino ... Drugi kupčujejo s cukrom, »kvasom« (=presgerm iz Celovca) ... Med vojsko so šli moški delat k železnici, da so bili prosti vojaščine. Tam so delali večidel tudi ob nedeljah in so v tem oziru postali mlačni, posebno ker je dosti socialnih demokratov vmes.«⁴¹

³⁶ Kronika Župnije Mengeš, 1930, 1918–1939, str. 102.

³⁷ Stane Stražar, 1993, str. 281.

³⁸ Kronika Župnije Mengeš, 1932, 1918–1939, str. 107.

³⁹ Kronika Župnije Mengeš, 1935, 1918–1939, str. 122.

⁴⁰ Kronika Župnije Mengeš, 1937, 1918–1939, str. 126.

⁴¹ Kronika Župnije Mengeš, 1919, 1918–1939, str. 19.

Splošne značilnosti gospodarstva

Gospodarske razmere so bile še dolgo nestanovitne, saj je kronist leta 1924 zapisal: »Gospodarske razmere so še neurejene, zato se hitro menjavajo cene.«⁴²

Slamnikarska tovarna Stemberger in Mellitzer in »Zadružna slamnikarna«

Stane Stražar je o slamnikarski tovarni Stemberger-Mellitzer v Mengšu zapisal: »Tam, kjer je bila nekdanja rojstna hiša pisatelja Janeza Trdina, je podjetje Stemberger-Mellitzer leta 1870 zgradilo veliko slamnikarsko tovarno. /.../ Ko so začeli delati v na novo zgrajeni tovarni, je bilo zaposlenih okrog 160 delavcev, Jurij Mellitzer in Janez Degischer sta s 1. januarjem 1889 postala družabnika, s 3. oktobrom 1889 pa Andrej Mellitzer in Janez Stemberger. /.../ Tovarna je imela veliko naročil (op. aprila 1909), zato so morali delati od sedmih zjutraj do devetih zvečer. Zaposlenih je bilo 22 moških in 50 žensk, zaposlili pa bi še 20 šivalk, če bi jih le dobili. V letu 1914 so izdelali **200.000 slamnikov**. /.../ Z januarjem 1915 (op. med prvo svetovno vojno) je tovarna začela obratovati v manjšem obsegu, zaposlenih je bilo samo še 20 delavk.«⁴³ Dogajanje v tej slamnikarski tovarni sva potem sledila po mengeški župnijski kroniki.

Delo v slamnikarski tovarni Stemberger in Mellitzer je bilo v soboto, 8. marca 1919, ustavljeno, ker so delavci zahtevali **višje plače**. Ženske so imele plačo za 3 K nižjo od moških, katerih plača je znašala 12 K. 27. marca 1919 je bila slamnikarska tovarna pod državnim nadzorstvom, 31. marca 1919 pa so delavci spet začeli delati. Moškim so plačo povečali za 3 K, ženskam pa za 2 K. Kronika o tem dogajanju poroča takole: »V slamnikarni Stemberger & Mellitzer so v soboto 8/3 1919 ustavili delo, ker blago ne gre naprej. Delavci so zahtevali višje plače. (Moški imajo na dan 9 K, ženske pa 6 K, v Domžalah ženske 5 K.) 27/3 1919 je ta slamnikarna postavljena pod državno nadzorstvo. Nadzornik je Jurij Stopar iz Loke 19, ravnatelj mengeške zadružne slamnikarne. (Moški imajo na dan 9K, ženske 6K, v Domžalah ženske 5K.) 27/3 1919 je ta slamnikarna postavljena pod državno nadzorstvo. Nadzornik je Jurij Stopar iz Loke 19, ravnatelj mengeške zadružne slamnikarne. 31/3 1919 so pričeli v slamnikarni Stemberger & Mellitzer zopet delati: moškim so povišali na 12 K (od 9.-), ženskim pa od 6 K na 8 K (od 4,50 K na 6 K).«⁴⁴

Delo v slamnikarskih tovarnah je bilo sezonsko, saj so delali predvsem v zimskem in spomladanskem času. Imeli pa so težave zaradi pomanjkanja materiala, verjetno slamnatih kit. Na v kroniki kaže naslednji zapis: »3/2 1920 (tor.) pričeli delati v slamnikarni Stemberger & Mellitzer, ca šest delavk, ni materiala. V Zadružni slamnikarni so začeli že v decembru 1919, osem (8) delavk »šivavk« (8 ur na dan 6 K, od »dela« »kosa« pridajo nekatere 12 K na dan). Podpore za nezaposlenost dobivajo delavke po 5K na dan, a doma pleto kite iz slame. Da ženske pozimi dobijo slamo za pletenje kit, morajo iti poleti žet h kmetom«⁴⁵

Stražar o Slamnikarski zadrugi (kronika jo imenuje Zadružna slamnikarna) v Mengšu piše naslednje: »Slamnikarska zadruga Mengeš je bila ustanovljena na občnem zboru 20. junija 1907; sprejeta so bila tudi zadružna pravila. Namen zadruga je bil pospeševati slamnikarsko dejavnost, skrbeti za vpeljavo novih vrst izdelkov ter odkupovanje polizdelkov (opomba: slamnatih kit) od svojih članov, predvsem pa organizirati prodajo končnih izdelkov (opomba: predvsem slamnikov). /.../ Po podatkih, ki so jih poslali zbornici v Ljubljano, je bilo v letu 1919 deset šivalk in trije moški

⁴² Kronika Župnije Mengeš, 1924, 1918–1939, str. 58.

⁴³ Stane Stražar, 1993, str. 571.

⁴⁴ Kronika Župnije Mengeš, 1919, 1918–1939, str. 19.

⁴⁵ Kronika Župnije Mengeš, 1919, 1918–1939, str. 19.

nameščenci, v letu 1919 deset šivalk in trije moški delavci; imeli so predelavca, dva pa sta skrbela za tehnično vodstvo in upravo. Izdelali so **400.000 do 500.000 slamnikov** na leto, kar je več, kot so jih izdelali vsi drugi domači slamnikarji skupaj.⁴⁶ Glede na sliko iz leta 1924 lahko sklepava, da se je število šivalk še povečalo.

Slika 6: Delavci Slamnikarske zadruga v Mengšu leta 1924.⁴⁷

Zapis v kroniki o slamnikarski tovarni Stemberger in Mellitzer iz 15. aprila 1921 je bil naslednji: »15. apr. 1921 V slamnikarni Stemberger & Mellitzer že nekaj tednov delajo od 7^h zj. do 6^h (10 ur), ker imajo toliko naročil. Dovoljenje imajo od glavarstva za štiri tedne. Pri zadružni slamnikarni ni treba prositi za dovoljenje, moški imajo tu že več mesecev čez uro delati.«⁴⁸ Iz zapisa ugotavljava, da je bilo to obdobje, ko je bilo za slamnikarje dosti dela. Ker so imeli veliko naročil, so v slamnikarski tovarni Stemberger in Mellitzer delali **od sedmih zjutraj do šestih zvečer**. Glavarstvo jim je povečan delovni čas odobrilo za štiri tedne. Za to dovoljenje pa pri Zadružni slamnikarni ni bilo treba zaprositi.

Zapis iz istega leta 1921 se glasi: »Letos v slamnikarnah veliko dela. /.../ V Mengšu (Stemberger & Mellitzer) jih vzamejo v delo, kolikor jih dobe (Po vojski so doslej le staro predelovali, a sedaj se ne da več, zato ...).«⁴⁹ Glede na to, da je bilo naročil veliko, so delavci v slamnikarskih tovarnah in v Slamnikarski zadrugi podaljšali delovnik, zaposlili pa so tudi toliko delavcev, kolikor so jih lahko dobili.

7. januarja 1922 je v slamnikarni Stemberger in Mellitzer zamrznil vodovod ob Pšati, zato od 9. 1. do 17. 1. niso delali. »7. 1. 1922 slamnikarni Stemberger Mellitzer je zamrznil vodovod ob Pšati, zato od ponedeljka (9/1) niso delali do vštetega torka (17/1). (Vodovod je potreben le ob suši, ko v vodnjaku ni vode).«⁵⁰

Kronika poroča, da so v slamnikarski tovarni Stemberger in Mellitzer 24. aprila 1922 so začeli **stavkati**: »24. apr. 1922 (poned.) so začeli štrajkati v slamnikarni Stemberger & Mellitzer, češ da

⁴⁶ Stane Stražar, 1993, str. 571.

⁴⁷ Stane Stražar, 1993, str. 568.

⁴⁸ Kronika Župnije Mengeš, 1921, 1918–1939, str. 28.

⁴⁹ Kronika Župnije Mengeš, 1921, 1918–1939, str. 32.

⁵⁰ Kronika Župnije Mengeš, 1922, 1918–1939, str. 34.

preddelavec Anton Krušič (V. Mgš 12) zmerja stare delavce, da jih je treba odsloviti; zahtevajo tudi višjo plačo. V sredo, 26/4 1922, sta prišla dva zastopnika jugoslovanske strokovne zveze iz Ljubljane v Mengeš. Dosegli so 30 % poviška pri plači in gospodar (Jurij Mellitzer) bo opomnil preddelavca Krušiča, naj bo vljuden.«⁵¹ Povod za stavko je bilo ravnanje preddelavca Antona Krušiča, ki je hotel starejše delavce odsloviti, delavci pa so zahtevali višje plače. V sredo, 26. 4. 1922, sta v Mengeš prišla dva zastopnika jugoslovanske strokovne zveze iz Ljubljane. »Jugoslovanska strokovna zveza (dalje: **JSZ**) je bila slovenska politična stranka in organizacija. Ustanovljena je bila 28. 9. 1909 kot centrala krščanskosocialnih strokovnih organizacij Slovenske ljudske stranke, v katero so bila vključena posamezna strokovna društva. /.../ JSZ je po letu 1927, ko je dobila novo vodstvo, sprejela nov statut in postala pravi moderni **delavski sindikat**, ki se je vedno bolj oddaljeval od vodstva SLS in junija 1932 dokončno prelomil z njim.«⁵² S posredovanjem JSZ so dosegli dogovor o 30 odstotnem povišanju plač, gospodar pa je moral opomniti preddelavca Krušiča, naj bo do delavcev vljuden.

Na **pomanjkanje naročil v slamnikarskih tovarnah** in na težave domačinov pri prodaji kit, ki so jih pletli, kažejo zapisi iz leta 1924. »Kite za slamnike (navadne v sedem stremenov ali več) so bile v jeseni do božiča po 10 K, sedaj po 7 K, pa še prodati jih ni mogoče. Le pisane (štirje beli, štirje črni stremeni) kupujejo Tirolci (Stemberger & Mellitzer, M. Mengeš 11) po 15 K; s slamo jim tam poprej zastonj počrnijo.« Iz tega zapisa izvemo, da so v Mengšu in okolici pletli slamnate kite iz sedmih slamic in več, v tovarni Stemberger in Mellitzer pa so jih odkupovali po 10 K. V letu 1924 je bilo takih kit očitno veliko, saj zapis pravi, da se jim je cena padla na 7 K, pa še po tej ceni jih je bilo težko prodati. Zapis govori tudi o tem, da so v tovarni Stemberger in Mellitzer odkupovali barvaste kite, pletene iz štirih belih in štirih črnih slamic, ki so jih odkupovali po 15 K. Da se pletilec kit ni bilo potrebno ukvarjati z barvanjem, so slamo za pletenje počrnili v tovarni Stemberger in Mellitzer. Nekoliko nenavadno je edino to, da je kronist leta 1924 še vedno pisal zneske v kronah, čeprav naj bi tedaj že uporabljali dinarje.

Kronist je zapisal, da je že pred petdesetimi leti obstajala bojazen, da bodo **slamnikarji kmetijstvu odvzeli delavce** (zapis leta 1924). »Zopet se sliši tožba: Zakaj je župan Dolenc, nadučitelj pred ca. petdesetimi leti branil Tirolcem postaviti Mengšu slamnikarne! Potem ne bomo mogli dobiti delavcev za polje, košnjo...«⁵³ Strah je nekoliko nenavaden, saj so takrat družine imele veliko otrok, rodnost je bila velika, tako da kmetije niso mogle preživeti vseh potomcev, ampak so se ti morali znajti, kakor so vedeli in znali. Mnogo se jih je zaradi tega na prelomu stoletja izselilo v Ameriko. Industrija bi morali biti dobrodošla ljudem, saj bi jim omogočila, da bi lahko ostali in delali v domačem kraju. Vendar pa je bilo to nekaj novega, zato so imeli ljudje strah pred njo.

Slamnikarska tovarna Stemberger in Mellitzer v Mengšu je imela pred letom 1914 prometa na leto ca. 200.000 slamnikov, leta 1924 pa le še približno **50.000 slamnikov**. Zapis se glasi takole: »Slamnikarna Stemberger & Mellitzer v Mengšu je imela pred letom 1914 prometa na leto ca. 200.000 slamnikov, sedaj morda 50.000, v Domžalah je včasih sam Latstätter imel več naročil kot sedaj vse tovarne skupaj.«⁵⁴ Na osnovi teh podatkov lahko povzameva, da se je slamnikarska proizvodnja po prvi svetovni vojni najprej povečevala, saj so v slamnikarskih tovarnah še leta 1921

⁵¹ Kronika Župnije Mengeš, 1922, 1918–1939, str. 36.

⁵² Jugoslovanska strokovna zveza, https://sl.wikipedia.org/wiki/Jugoslovanska_strokovna_zveza (27. 2. 2017).

⁵³ Kronika Župnije Mengeš, 1924, 1918–1939, str. 53.

⁵⁴ Kronika Župnije Mengeš, 1924, 1918–1939, str. 52.

iskali delavce, okoli leta 1924 pa že zmanjševala. Tega leta so v slamnikarski tovarni Stemberger in Mellitzer izdelali le še približno 50.000 slamnikov, večjo proizvodnjo pa je tedaj imela Slamnikarska zadruga, ki je še leta 1919 izdelala 400.000 do 500.000 slamnikov, na sliki iz leta 1924 pa je število zaposlenih glede na leto 1919 še povečala.

Zadnji zapis o slamnikarski tovarni Stemberger in Mellitzer je iz 6. februarja 1929, ko jim je zaradi mraza zmrznil vodovod, kakor se je zgodilo že leta 1922. »6/2 1929 zamrznil vodovod ... Tudi v hiralnici in v tovarni Stemberger – Mellitzer, kjer imajo vodo v sobe napeljano, so cevi popokale.«⁵⁵ Stane Stražar o ukinitvi te tovarne piše še naslednje: »Domačini vedo povedati, da se je obseg izdelave in prodaje vse bolj krčil, dokler tovarne po letu 1930 niso povsem opustili, poslopje pa je potem samevalo do druge svetovne vojne. Izbris mengeške firme Stemberger-Mellitzer v sodnem registru ni označen, zadnji zapis pa je od 3. marca 1930.«⁵⁶

Sezonsko delo slamnikarskih delavcev

Slamnikarske delavke so se zaradi pomanjkanja hrane po mestih, kamor so sezonsko hodile šivat slamnike, težko preživljale. Izjema pri tem sta bili mesti Bukarešta in Beograd. »28/3 1920/cvetna nedelja): Slamnikarske delavke so letos po svetu težko izhajale, ker je malo hrane (Breslau, Dunaj; Gradec), dosti pa v Bukarešti, Belgradu.«⁵⁷

Štiri dekleta **iz Kamne Gorice in Kropce** so se prišle v Slamnikarsko zadrugo učiti plesti kite. Poslala jih je kroparska žebljarska zadruga, saj za ženske tam ni bilo dela. »4 dekleta iz Kamnegorice in Kropce (2+2) so se prišle učiti kite plesti v združno slamnikarno. Poslala jih je kroparska žebljarska zadruga, ker za ženske tam ni dela (14 dni so bile v Mengšu). A se ni obneslo, da bi v Kropi kite pletli.«⁵⁸

Kot sva že ugotovila, je bilo v slamnikarstvu leta **1921 veliko dela**. Povpraševanje po delavcih ni bilo samo v Mengšu, ampak tudi v krajih, kamor so šivalke slamnikov hodile na sezonsko delo. »Letos v slamnikarnah veliko dela. V Breslau jih iščejo več kot doslej navadno po vojski.«⁵⁹

Že naslednje leto v zimi 1922/1923 pa šivalke slamnikov **niso imele dela**. Iz Breslava so nekatere prišle domov že ob božiču, ostale pa v začetku februarja 1923. Denarja s seboj niso nosile, ker nemška marka takrat ni imela vrednosti, pač pa so s seboj prinesle čevlje, obleko itd. Drugače pa je bilo na Češkem in v Romuniji. Zato so nekatere šivalke slamnikov iz Nemčije raje odšle na delo v sosednjo **Češko**, kjer so dobro zaslužile, a so težje dobile delo, ker so imeli sami veliko brezposelnih domačinov. Veliko dela in dober zaslužek je bil tudi v Bukarešti. »Šivavke slamnikov to zimo po svetu večidel nimajo dela. Iz Breslawa so nekatere prišle že o božiču, v začetku februarja 1923 pa še ostale. Denarja niso prinesle seboj, ampak vse v blagu (čevlje, obleko ...), ker je nemški denar malo vreden. Spomladi 1922 doma niso menjale denarja, češ 1 nemška marka je samo 1.05 K in so obdržale nemški denar. Letos se za 1 marko dobi 200 kron! Nekatere delavke so šle iz Nemčije potem na Češko, kjer dobro zaslužijo, a se jih branijo, ker so domačini nezaposleni, zaslužijo pa dobro, tudi v Bukarestu je dosti dela.«⁶⁰

⁵⁵ Kronika Župnije Mengeš, 1929, 1918–1939, str. 91.

⁵⁶ Stane Stražar, Mengeš in Trzin skozi čas, 1993, str. 571.

⁵⁷ Kronika Župnije Mengeš, 1920, 1918–1939, str. 20.

⁵⁸ Kronika Župnije Mengeš, 1920, 1918–1939, str. 22.

⁵⁹ Kronika Župnije Mengeš, 1921, 1918–1939, str. 32.

⁶⁰ Kronika Župnije Mengeš, 1922, 1918–1939, str. 45.

V letu 1924 so se šivalke slamnikov pritoževale, da **dela po svetu primanjkuje**. Iz raznih mest so se kmalu vrnile domov. Drugod pa so se trudile, da bi več zaslužile in so delale tudi po **16 ur na dan** in več. Domov so prišle shujšane, suhe in upadle. »Splošno tožijo, da dela manjka. Delavke, ki hodijo slamnike šivat po svetu (**Bukarest**), **Praga**, **Komotau**, **Novi Sad**, **Split**, **Beograd**, **Budapest**, **Dunaj**, **Gradec**, **Lvov...**, pridejo kmalu nazaj. Ker se trudijo, da bi več zaslužile, delajo veliko ur na dan, do 16 ali še več, če se mudi. Domu pridejo shujšane, suhe, upadle. Delavka, ki je prišla iz Bukaresta, je rekla: »Pozimi, ko smo bile bolj močne, smo ob petkih jedle postno, potem v vročini pa ne, nismo mogle.« Tudi iz **Amerike** pridejo suhe: »Dolarji se morajo trdo zaslužiti, se ne pobirajo po tleh. Da dela manjka, ni čudo«⁶¹ Zapis je zanimiv tudi zaradi tega, ker nam pove, kam so šivalke slamnikov takrat hodile na sezonsko delo: v Bukarešto, Prago in Komotau na Češkem, v Novi Sad, Split in Beograd v takratni Kraljevini SHS, na Dunaj in Gradec v Avstriji, v Bukarešto in Budimpešto in celo v Lvov, ki je danes v Ukrajini. Na delo pa so hodile tudi v Severno Ameriko.

Leta 1929 je kronist zapisal, da šivalke slamnikov iščejo zaposlitev po svetu bolj individualno, za razliko od obdobja pred letom 1914. »Slamnike šivat po svetu hodijo dekleta bolj posamezne, ne v velikih skupinah, kakor pred l. 1914. Letos na veliko v **Lille (Francijo)** kakih pet, nekaj v **Sarsko kotlino**. Najbolje se zasluži mende na Češkem (**Komotau-pet**), tudi v **Bukarestu**, **Temešvaru** dobro. Vožnjo tja in nazaj (z brzovlakom) plača podjetnik. Moški v tem letu so šli v **Kanado**, **Argentino**.«⁶² Poleg tega, da so hodile šivat v slamnikarske tovarne na Češkem in v Romuniji, pa jih je nekaj odšlo tudi v Francijo (Lile) in v Sarsko kotlino.

Izseljevanje v Ameriko

Iz zapisa iz leta 1924 izvemo, da so **ZDA omejile doseljevanje**. »Ker iz naše države v **Združene države S. Amerike** sme le določeno število (letos 2000), so začeli se seliti v **Kanado**, **fantje** in **možje**.«⁶³ S celotne Kraljevine SHS se je leta 1924 v ZDA lahko preselilo le 2000 ljudi, zato so se ljudje začeli preusmerjati v **Kanado**.

Leta 1926 se je v **Kanado** na delo odpravilo še več moških in sicer na poljedelska dela. Med njimi so tudi ključavničarji, sedlarji in izseljenci drugih poklicev. Čeprav so bili izučeni za določen poklic, pa so se morali prijaviti kot poljedelci, saj je bil le njim vstop dovoljen. »To leto je šlo več moških delat v **Kanado** kot poljedelci, a so vmes profesionisti (ključavničarji, sedlarji ...), katerim ni dovoljen vstop tja, zato se vpišejo kot poljedelci. Nekateri skrivaj uidejo v **Združene države od tam**. L. 1924 so v **trumah** šli v **Francijo** delat, a so mnogi nazaj prišli.«⁶⁴ Nekateri izseljenci so potem iz Kanade ilegalno ušli v ZDA. Veliko izseljencev je leta 1924 odšlo na delo v **Francijo**, vendar so se mnogi vrnili.

13. julija 1927 je kronist zapisal, da je v **Kanado** pot otežena, zato je veliko moških odšlo na delo v **Argentino**. »13/7 1927 najetih je moških za delo v **Argentini**, bolj prav šli dela iskat tja, ker je

⁶¹ Kronika Župnije Mengeš, 1924, 1918–1939, str. 52.

⁶² Kronika Župnije Mengeš, 1929, 1918–1939, str. 96.

⁶³ Kronika Župnije Mengeš, 1924, 1918–1939, str. 53.

⁶⁴ Kronika Župnije Mengeš, 1924, 1918–1939, str. 73.

pot v Kanado otežkočena.«⁶⁵ Leta 1929 je kronist zapisal, da so moški odšli v Kanado in Argentino. »Moški v tem letu so šli v Kanado, Argentino.«⁶⁶

Finančna kontrola

20. decembra 1921 je finančna kontrola odšla iz Mengša. V Mengšu je bila zaradi pivovarne, ki pa je po stoletnem obdobju prenehala obratovati leta 1917. »20. dec. 1921 je finančna kontrola (=straža) odšla iz Mengša (v Kamnik, Domžale, Lukovico). V Mengšu je ta poprej morala biti zarad pivarne, ki je po stoletnem obstanku prenehala l. 1917.«⁶⁷ Pivovarna v Mengšu, ki jo je leta 1818 ustanovil podjeten trgovec Mihael Stare, je prenehala obratovati poleti 1917. Tedaj jo je skupaj z obrtno pravico – koncesijo za 2 milijona kron odkupila ljubljanska pivovarna Union-Kosler. Vse pivovarniške stroje in naprave so takoj začeli odstranjevati in vziti v Ljubljano. Poslopja so podirali domačini in opeko pokupili za gradnjo svojih hiš.⁶⁸

Dnevna migracija delovne sile

V Ljubljano se je v službo in v šole v letu 1922 vsak dan vozilo veliko ljudi. Pred vojno so na delo prav tako hodili v Ljubljano, a so tam ostali cel teden, domov pa so se vračali le ob nedeljah. Ker pa je bilo v tem obdobju v Ljubljani zelo težko dobiti stanovanje, so se delavci in študentje iz mengeške župnije začeli vsak dan voziti domov. Delavci so imeli tedenske vozne karte, študentje pa mesečne. Železniška postaja kamniškega vlaka za Mengeš je bila Zgornjih Jaršah. »Vsak dan se v Ljubljano z vlakom pelje zjutraj več sto ljudi in zvečer nazaj: zidarji, v tovarne (za usnje, kartone, cikorijo ...), šivat, v obrtne šole, meščanske, srednje ... Pred vojsko so pač n. pr. zidarji hodili na delo v Ljubljano, a so med tednom tam ostali, le v nedeljo so prišli domov. Sedaj v Ljubljani ni dobiti stanovanj, zato vsak dan posebej v Ljubljano. Seveda to ne vpliva dobro na družinsko življenje. Tudi spridi se marsikdo med slabimi tovariši. Delavci imajo tedenske karte, študenti mesečne za znižano vožnjo.«⁶⁹

Pogorišče in nova tovarna v Zgornjih Jaršah

Na cvetno nedeljo, 9. aprila 1922, popoldne je v Zgornjih Jaršah začel goret velik **Majdičev mlin**. Zgorelo je 22 vagonov lanenih tropin, 8 vagonov moke, dva vagona pšenice in pol vagona koruze. »9. aprila 1922 (cvetna nedelja) popoldne ob 4h je v Zg. Jaršah pri Majdiču začel goret veliki umetni mlin. Kako je nastal ogenj? Morda niso bili namazani dosti tečajji in je začelo tleti. Zgorelo je 22 vagonov lanenih tropin, ki jih je dal trgovec Pogačnik iz Ljubljane semleti, 8 vagonov moke, 2 pšenice in 1/2 turščice. Moko so ljudje, ki so privreli iz vseh krajev, dosti pokradli. Ljudje pomnijo, da je ta malin poprej že dvakrat pogorel, zadnjič pred 40 do 50 leti.«⁷⁰ Stane Stražar natančno opisuje zgodovino Majdičevega mlina. Na mestu Majdičevega mlina so že leta 1825 obratovali trije mlini. Leta 1866 je Majdičevo posest prevzel Peter Majdič (1823–1908). Ko so se Mengšani v devetdesetih letih 19. stoletja uprli gradnji železniške proge čez njihova polja, se je Peter Majdič zavzel za to, da je bila kamniška proga zgrajena skozi Domžale in Jarše. Do svojega mlina je dal zgraditi železniški tir. Peter Majdič ima velike zasluge tudi za izgradnjo jarške šole, saj je jarški občini za gradnjo posodil 30.000 kron (gradnja pa je stala 32.000 kron), nato pa ji je ves dolg odpisal. Po smrti Petra Majdiča je mlin v Jaršah prevzel njegov sin Franc. Majdičev mlin je obnovil

⁶⁵ Kronika Župnije Mengeš, 1927, 1918–1939, str. 79.

⁶⁶ Kronika Župnije Mengeš, 1929, 1918–1939, str. 96.

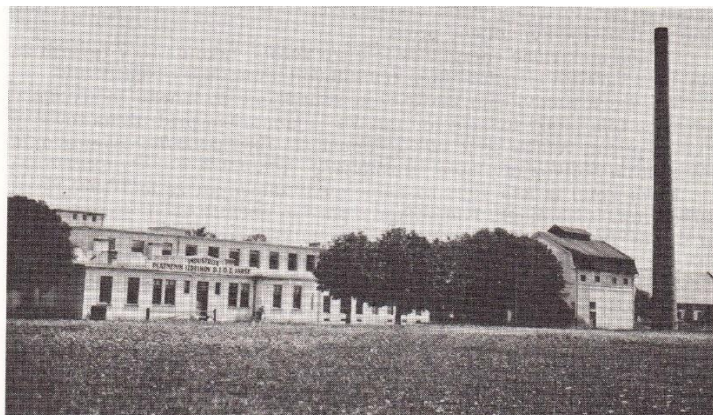
⁶⁷ Kronika Župnije Mengeš, 1921, 1918–1939, str. 32.

⁶⁸ Stane Stražar, 1993, str. 579–580.

⁶⁹ Kronika Župnije Mengeš, 1922, 1918–1939, str. 42–43.

⁷⁰ Kronika Župnije Mengeš, 1922, 1918–1939, str. 36.

in postavil nov sodoben mlin, največji na Kranjskem.⁷¹ Bolj podrobno, kot mengeška kronika, opisuje tudi požig mlina. »Na cvetno nedeljo, 9. aprila 1922, ob petih popoldne, je začelo v mlinu goreti. Vreme je bilo oblačno in deževno; dva delavca sta takoj odhitela v Mengeš po gasilce in brizgalno. Bil je velikanski požar. Sedem brizgaln je gasilo vso noč; vseeno pa so zgorela vsa mlinska poslopja, mlevski stroji in 50 vagonov žita. Gorelo in tlelo je skoraj štirinajst dni, zato so se gasilske enote z brizgalnami izmenjevale podnevi in ponoči. Delavci so zavarovali pogorišče in reševali, kar se je dalo. Žito, kolikor so ga rešili, so zvozili v Majdičev mlin na Vir, ki je tudi sicer prevzel precej dela jarškega mlina. /.../ Ali je požar in uničenje Majdičevega mlina povzročila nesreča ali požigalčeva roka, ni ugotovljeno. Požar verjetno ni nastal v zvezi s stavko en teden prej, v ponedeljek, 3. aprila. Kronist Ignac Gorenc je v svoj dnevnik zapisal: »V mlinu stali zaradi protesta proti davkom.«⁷²

Slika 7: Tovarna platnenih izdelkov je nastala na pogorišču Majdičevega mlina v Zgornjih Jaršah.⁷³

Po požaru, v katerem je zgorel Majdičev mlin, so delavci več mesecev čistili ruševine in odvažali ožganine. Kmalu so prišli prvi vagoni opeke, dobili so že apno in sekali les za novo ostrešje. Ljudje so že mislili, da bodo mlin obnovili, ko so za to zvedeli Sudetski Nemci, lastniki velikih tekstilnih tovarn na Češkem. Prvi pogovori za preureditev nekdanjega mlina v **tekstilno tovarno** so stekli jeseni 1922.⁷⁴ Kako se je zgodba razpletla, razkriva zapis v kroniki z dne 3. marca 1924. »3/3 1924 – V Zgornjih Jaršah 10 »pri Majdiču« (industrija platnenih izdelkov) so začeli delati. Delavci in delavke se hodijo ponujati iz vseh krajev, tudi iz hribov (Palovč), da radi delajo za štiri krone od ure. Delavci imajo v začetku po 12 K, delavke pa po 6 K. Delo v tej tovarni ni zdravo, se preveč kadi; zdravnik domžalski pravi, da bo vsaka delavka 10 let manj živela!«⁷⁵ Na pogorišču velikega Majdičevega mlina je zrasla nova tovarna, ki se je ukvarjala z industrijo platnenih izdelkov. Delavci in delavke z okoliških krajev so hodili v Jarše povpraševati po zaposlitvi. Plača za delavce je na začetku znašala 12 K, za delavke pa po 6 K. Dela v tovarni pa ni priporočal domžalski zdravnik, češ da ni zdravo zaradi prahu.

Leta 1924 kronika piše o tem, da je nova tovarna platnenih izdelkov v Zgornjih Jaršah dobila **veliko naročil za vojaštvo** (30.000 metrov platna za rjuhe). Zaradi tega so morali delavci več tednov delati noč in dan neprenehoma, v treh izmenah. Nekatere delavke, ki so zaposlene pri strojih, so

⁷¹ Stane Stražar, 1988, str. 754–755.

⁷² Stane Stražar, 1988, str. 755–756.

⁷³ Stane Stražar 1988, str. 783.

⁷⁴ Stane Stražar, 1988, str. 778.

⁷⁵ Kronika Župnije Mengeš, 1922, 1918–1939, str. 53.

delale prostovoljno kar 16 ur na dan, da bi več zaslužile. V tem času so imele samo 15 minut odmora za malico. »Industrija platnenih izdelkov (Majdič) v Jaršah je dobila veliko naročila za vojaštvo (30.000 metrov platna za rjuhe), ki mora biti dovršena v 3 do 4 mesecih. Zato so par tednov delali noč in dan neprenehoma v treh skupinah: I. zj. od 6h do 2h pop., II. od 2h pop. do 10h zvečer, III. od 10h zv. do 6h zj. Nekatere delavke, ki so zaposlene pri strojih za rjuhe, so delale prostovoljno, da bi več zaslužile zj. od 6h do 10h zv. – 16h, le v poldne so za jed imele ¼ ure oddiha! To je oblastvo seveda moralo prepovedati: ponoči od 10h do 6h zj. smejo delati, a nobena ne 2 oddelka skupaj. **Delavk je ok. 200** iz vseh sosednjih občin. Na uro zaslužijo 8 K večji del (torej na dan 64 K), le nekatere po 9 K (2 do 3 predelavke, ki druge uče, po 11 K); ponoči od 10h do 6h so imele po 10 K: v tednu od 10/11 do 15/11 1924 so delale v dveh skupinah: I. zj. od 6h do 6h zvečer, II. ponoči (od 6h zv. do 6h zj.); ob polnoči so imele pol ure oddiha, da so kaj zaužile: mleko, čaj...). Med delom ne smejo jesti, da se platno ne umaže (skrivaj pač kako jabolko). – Neka delavka je rekla: »Ponoči ne bom delala!« Odgovorili so: »Če ne delaš ponoči, dobiš bukvice ven, saj je dosti delavk na ponudbo!«⁷⁶ Zapis v kroniki posreduje veliko zanimivih podatkov o delovnem času in zaslužku delavcev. Potem, ko so dobili naročilo za vojaštvo, so delali v treh izmenah. Oblast je prepovedala, da bi smeli delati dve izmeni skupaj. V tovarni je tedaj delalo okoli 200 delavk. Delovni čas so sredi novembra spremenili tako, da so delali v dveh izmenah in sicer zjutraj od šestih do šestih zvečer ter v drugi izmeni od šestih zvečer do šestih zjutraj. Vmes so imeli le pol ure časa za malico. Če katera od delavk ni hotela delati ponoči, so jo odslovili, saj je bilo povpraševanja za delo veliko.

O delovnem času v tovarni platnenih izdelkov kronist piše tudi 2. avgusta 1925. Delavci so takrat delali v dveh turnusih in sicer v dopoldanskem od šestih do dveh popoldne, ter v popoldanskem od dveh popoldne do desetih zvečer. »2. avg. 1925. V industriji platnenih izdelkov v Jaršah (pri Majdič) delajo po navadi v 2 oddelkih: zj. od 6h do 2h pop. in od 2h do 10h zvečer brez presledka. Vmes ne smejo nič jesti, da se platno ne umaže (vendar skrivaj kako jabolko ali hruško).«⁷⁷ Na težke delovne razmere kaže dejstvo, da vmes niso imeli nobenega odmora.

Zapis iz leta 1926 je povedal naslednje: »Delavke začetnice pri »Majdiču« v Jaršah (industrija platnenih izdelkov) imajo sedaj po 6 K (1 ½ Din) na uro, ker so se tako ponujale; poprej so imele 8 K (pridejo do 11 K na uro).«⁷⁸

Preglednica 2: Zaslužek delavcev v tovarni platnenih izdelkov v Jaršah v letih 1924 in 1926

Datum zapisa	plača za moške	plača za ženske na uro	opombe
3. 3. 1924	12 K	6 K	razlikovanje med spoloma
27. 5. 1924		8 K, nekatere 9 K, ponoči 10 K	na dan 64 K
1926		začetnice 6 K, prej 8 K, napredujejo do 11 K	znižanje plače

Zapis v kroniki iz leta 1926 o plačah v tovarni platnenih izdelkov nam pove, da so se plače nekoliko znižale. Zaposlovali so predvsem ženske, žensko delovno silo pa so z lahkoto dobili, saj se jih je veliko želelo zaposliti v tovarni.

⁷⁶ Kronika Župnije Mengeš, 1924, 1918–1939, str. 57.

⁷⁷ Kronika Župnije Mengeš, 1925, 1918–1939, str. 64.

⁷⁸ Kronika Župnije Mengeš, 1926, 1918–1939, str. 73.

Odpuščanje delavcev in zniževanje plač

Na prihajajočo gospodarsko krizo kaže zapis o železninarski tovarni **Bistra**. Še leta 1923 je sprejela veliko novih delavcev, a je že 12. januarja 1924 odpustila polovico delavcev. »In železninarska tovarna Bistra je še leta 1923 sprejemala (spomladi) delavce in delavke, kolikor jih je prišlo, je sedaj (v soboto 12/1 1924) odpustila nad polovico delavstva (še okoli 30 jih je ostalo), češ za dve leti imamo narejenega blaga.«⁷⁹ Kakor pove zapis, je spomladi 1923 zaposlila 60 delavcev, pol leta kasneje pa jih je 30 odpustila, ker narejeno blago ni šlo v prodajo.

Kronist je 12. januarja 1924 zapisal: »12/1 1924 so v **lesni industriji Feliks Stare – Preserje**, kamor hodi več Mengšanov delat odpustili 17 delavcev.«⁸⁰ Stražar je o tem zapisal: »V tem času (opomba: po letu 1922) je Vladimir Stare tovarno moderniziral. Nakupil je precej novih mizarskih strojev, med njimi so delavci posebej hvalili stroj RAI-MAN, ki je menda nadomestil deset delavcev. Kupil je tudi več strojev za obdelavo kovin. Kmalu pa je začelo primanjkovati dela in Stare je zato 12. januarja 1924 odpustil 17 delavcev, 20. julija v naslednjem letu pa še 12. Ko je že kazalo, da bodo morali tovarno zapreti, so dobili veliko naročil za košarice. Delali so v dveh izmenah, les pa so morali žagati tudi ponoči.«⁸¹

Da **ljudje nimajo zaslužka**, je razvidno tudi v veseljačenju ponoči. Kronist je januarja 1924 zapisal: »28/1 1924: Pozna se, da ljudje nimajo zaslužka. Dasi je predpust, vendar ponoči ni razgrajanja tudi ob nedeljah in sobotah zvečer ne. Sicer so pa orožniki nastopili proti rogoviljenju, da je sedaj mir.«⁸²

Maja 1924 je kronist poročal o **zniževanju plač**: »27/5 1924: V opekarni Mengeš imajo delavke – do 30 jih je – od ure 6 K, delajo 10h, od 7h do 6h. Leta 1923 so imele po 7 K, peka je bila dražja. Tudi v Preserjah je Stare delavcem znižal plače.«⁸³ V Iz zapisa izvemo, da je leta 1924 v **mengeški opekarni** delalo do 30 delavk za 6 K na uro. Delale so deset ur na dan in sicer od sedmih zjutraj do šestih zvečer, verjetno z enourno prekinitvijo sredi dneva. Leta 1924 se je delavcem plača znižala s 7 K, kolikor so dobivali leta 1923, na 8 K. Plača se je znižala tudi delavcem v Staretovi lesni industriji v Preserjah.

Kronist je 27. junija 1925 poročal, da so v **pečariji pri Jelenu** prenehali delati. »27/6 1925 Brezposelnost: V pečariji, M. Mengeš 25, pri Jelenu (pos. Anton Gregorec) so nehali delati in je bilo rečeno: »Morda za dva meseca ali dalj, je veliko zaloge.« Doslej so vas leta, odkar je pečarija, vedno delali 3 ali 4 delavci.«⁸⁴

⁷⁹ Kronika Župnije Mengeš, 1924, 1918–1939, str. 52.

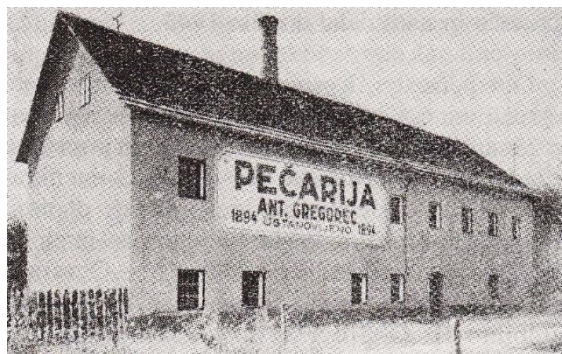
⁸⁰ Kronika Župnije Mengeš, 1924, 1918–1939, str. 52.

⁸¹ Stane Stražar, 1988, str. 770.

⁸² Kronika Župnije Mengeš, 1924, 1918–1939, str. 53.

⁸³ Kronika Župnije Mengeš, 1924, 1918–1939, str. 54.

⁸⁴ Kronika Župnije Mengeš, 1925, 1918–1939, str. 63.

Slika 8: Pečarija Antona Gregorca – pri Jelenu, v Mengšu.⁸⁵

Pravi vzrok za odpuščanje delavcev pa sva odkrila šele v Stražarjevi knjigi: »Po smrti Janeza Gregorca (opomba: ustanovitelja te pečarije) je obrt 25. maja 1921 prevzel njegov sin Anton Gregorc. Za očetom je ostalo tudi nekaj dolga, na zalogi pa je bilo ogromno pečnic, nekako za okrog sto peči. Kosmač, ki ni bil samo sposoben pečar, pač pa tudi varčen in sposoben gospodar, je v tem kritičnem času vse nedelje popoldne čakal kupce doma in peči prodajal, ob ponedeljkih pa je gospodarju izročal denar. Kosmač je imel pečarsko tehnologijo v mezincu. Za Jelenovo pečarstvo pa je bilo usodno to, da je novi gospodar Kosmača odpustil. Jelenovi nasledniki pečarski stroki niso bili kos. Izdelki so bili vedno slabši in reklamacije vse pogostejše.« Zaradi tega so delo povsem ustavili.

Elektrika v Mengšu

23. novembra 1924 je kronist zapisal, da elektrika v Mengšu slabo sveti že en teden. »23. nov. 1924 elektrika v Mengšu slabo sveti že en teden. Včasih popolnoma ugasne, ko vodo zgoraj (pri kakem mlinu) zapro.«⁸⁶ Zapis kaže na to, da so bile tedaj elektrarne postavljene na krajih, kjer so stali mlini. Iz Stražarjevega zapisa sklepava, da je bila takrat mengeška elektrarna v Kramarjevem mlinu v Preserjeh.⁸⁷ Vodno elektrarno je tako poganjala Homška mlinščica.

Gradnja domžalskega godbenega doma

Zanimiv je zapis z 22. avgusta 1927. »22. avg. 1927 (ned.) dop. ok. 9h je prišlo iz Domžal za godbeni dom 56 voz po opeko, deloma v zastavah, z godbo na čelu. Šli so na V. Mengeš, da so vsaj vse opozorili, da v nedeljah opravljajo hlapčevska dela med glavno službo božjo in še druge z godbo vabijo proč od cerkve. Zato sem pisal v Domžale in prosil župni urad, naj jih prijazno opomni. (In res ob nedeljah niso več vozili za godbeni dom opeke iz Mengša).«⁸⁸ Mengeškega župnika je zelo motilo, da so Domžalčani prišli v Mengeš po opeko v času, ko bi morali ljudje biti v cerkvi. Zato je pisal v Domžale, naj jih prijazno opozorijo na to. Od tedaj dalje ob nedeljah niso več vozili opek iz Mengša v Domžale. Zapis je zanimiv tudi zato, ker govori o gradnji godbenega doma v Domžalah. Domžalski godbeniki so gradbeni odbor izvolili 19. aprila 1926, z deli pa so pričeli 26. junija 1926. 12. septembra 1926 so slovesno vzdali vogalni kamen. Godbeni dom v Domžalah so slovesno odprli julija 1929.⁸⁹

⁸⁵ Stane Stražar, 1999, str. 577.

⁸⁶ Kronika Župnije Mengeš, 1924, 1918–1939, str. 58.

⁸⁷ Stane Stražar, 1993, str. 517–518.

⁸⁸ Kronika Župnije Mengeš, 1927, 1918–1939, str. 71.

⁸⁹ Stane Stražar, 1999, str. 354 – 355.

Pošta v Mengšu podržavljena

Kronist je 31. marca 1927 zapisal, da je bila mengeška pošta podržavljena. »31/3 1927 je pošta v Mengšu podržavljena (IV. R.) z mnogimi drugimi v Sloveniji.«⁹⁰

Prvi bošnjaški slaščičar v Mengšu

6. maja 1927 je kronist zapisal, da je v Mengšu začel prodajati sladoled prvi muslimanski Bošnjak. »V Vel. Mengšu 57 (pri Vidali) je neki Bošnjak mohamedan začel »sladoled« napravljati in prodajati. Voziti so ga začeli v Mengeš že l. 1926. Samo to leto (1927) je bil nastanjen v Mengšu.«⁹¹ Slaščičarno je odprl v Velikem Mengšu pri Vidaliju. Sladoled je v Mengeš vozil že leto prej, od leta 1926 pa je bil ta Bošnjak v Mengšu tudi nastanjen.

2.4 POLITIKA IN DRUŽBENE ORGANIZACIJE

VOLITVE

V času Kraljevine SHS, do šestojanuarske diktature leta 1929, je bilo območje takratne države razdeljeno na 33 oblasti, slovensko ozemlje pa je spadalo v ljubljansko in mariborsko oblast. Glede na takšno ureditev države so potekale tudi volitve: v ustavodajno skupščino leta 1920⁹², v narodno skupščino in v oblastno skupščino. Župnijska kronika večinoma navaja rezultate volitev v ustavodajno skupščino leta 1920 in v narodno skupščino. Izjema je leto 1927, ko navaja, da so bile 23. januarja volitve v oblastno skupščino, 11. septembra pa volitve v državno skupščino.

Volitve v ustavodajno in narodno skupščino

V župnijski kroniki so opisani rezultati volitev v ustavodajno skupščino leta 1920, v narodno skupščino Kraljevine SHS leta 1923, 1925 in 1927 ter rezultati enih volitev v oblastno skupščino leta 1927. Pri zapisu rezultatov volitev v ustavodajno skupščino leta 1920 kronist imen strankarskih kandidatov ne navaja, ampak te omenja pri naslednjih volitvah leta 1923. Kronika navaja število glasov na volitvah v takratnih občinah Mengeš, Loka, Trzin in Rašica za volitve leta 1920 in 1923, za občino Radomlje pa navaja samo, da je bilo razmerje približno enako. Za kasnejše volitve pa navaja število glasov za vse občine mengeške župnije. Vse glasove sva spremenila v odstotke, kar prikazuje spodnja preglednica. Nejasno je le, da pri volitvah v oblastno skupščino 23. 1. 1927 navaja kot stranko samo Soc., tako da ni jasno, ali je to katera od že omenjenih strank ali pa je mišljena kakšna druga stranka. Zato ta odstotek glasov navajava posebej. 11. septembra 1927 so bile zadnje svobodne volitve v narodno skupščino, saj je bila demokratična ureditev s šestojanuarsko diktaturo leta 1929 ukinjena. »Kralj Aleksander je 6. januarja 1929 ukinil ustavo, razpustil parlament in prepovedal politične stranke. Dovoljena je bila samo vsedržavna Jugoslovanska nacionalna stranka. Kralj je imenoval diktatorsko vlado z generalom Živkovićem na čelu. Za volitve v narodno skuščino v letu 1931 je značilno, da so bile zelo nedemokratične. Zaradi nadvlade nacionalistične režimske stranke so jih volivci sicer prepovedane Slovenske ljudske stranke bojkotirali. Kljub različnim pritiskom volivcev ni bilo na volišče. Tako volilni

⁹⁰ Kronika Župnije Mengeš, 1927, 1918–1939, str. 78.

⁹¹ Kronika Župnije Mengeš, 1927, 1918–1939, str. 78.

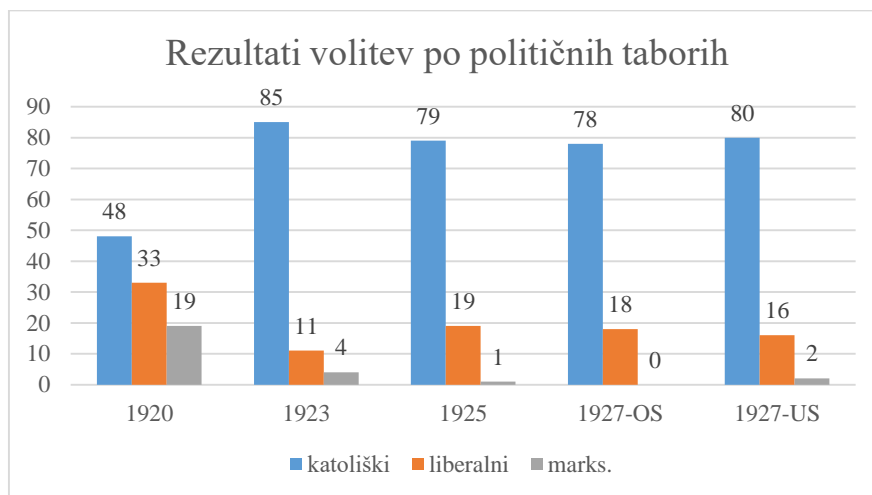
⁹² Ustavodajna skupščina - njena edina naloga je oblikovanje in sprejetje ustave. 28. 6. 1921 je bila sprejeta vidovdanska ustava, ki je bila v veljavi do uvedbe diktature 6. 1. 1929. Volitvam v ustavodajno skupščino običajno sledijo volitve v običajno skupščino (parlamentarne volitve).

rezultati niso pokazali pravega razmerja moči.«⁹³ Kronist Franc Kušar jih v župnijski kroniki niti ne omenja.

Preglednica 3: Število glasov na volitvah v ustavodajno skupščino (v odstotkih)

<i>Politične stranke</i>	1920*	1923	1925	1927**	1927	<i>tabor</i>
Slovenska ljudska stranka, SLS, (dr. Ant. Korošec)	48	85	79	78	80	katoliški
Samostojna kmečka stranka, SKS, (Pucelj)	17	3	6	5	5	liberalni
Jugosl. demokratična stranka, JDS, (Žerjav)	10	7	13	0	11	liberalni
Samostojna demokratska stranka – SDS	0	0	0	13	0	liberalni
Narodna socialna stranka, NSS, (Juvan)	6	1	0	0	0	liberalni
Komunistrična partija, KP, (Makuc)	16	4	1	0	2	marks.
Jugosl. socialna demokratska stranka, JSDS	3	0	0	0	0	marks.
Soc.	0	0	0	4	2	

*Volitve v ustavodajno skupščino. ** Volitve v oblastno skupščino.

Politične stranke sva razvrstila v politične tabore. Pri tem nisva upoštevala glasov stranke, ki jo kronist imenuje Soc. Ker so odstotki te stranke zanemarljivi, je razmerje kljub temu dobro vidno. Kakor je razvidno iz zgornjega grafa, je v občinah mengeške župnije vedno prevladoval katoliški tabor oziroma Slovenska ljudska stranka (dalje SLS). Še najmanj glasov je SLS dobila leta 1920 (48 %), ko sta bila tudi liberalni in marksistični (delavski) tabor nekoliko bolje zastopana (liberalni 33 % in marksistični 19 % glasov). Pri vseh naslednjih volitvah v narodno in oblastno skupščino je SLS volilo okoli 80 % volivcev mengeške župnije. Liberalci so dobivali od 11 % (1923) do 19 % glasov (1925), marksistični tabor pa preostalih nekaj odstotkov.

⁹³ Stane Stražar, 1993, str. 472–473.

V župnijski kroniki je tudi naslednji zanimiv zapis: »V soboto, 17. marca 1923, je bil v Mengšu semenj brez pijančevanja. Ker so bile naslednji dan, v nedeljo, 28. 3., volitve poslancev v skupščino, je bilo prepovedano točiti alkoholne pijače 17., 18. in 19. marca.«⁹⁴ Iz tega zapisa sklepava, da so v tem času zaznavali pijančevanje kot resen družbeni problem.

SLS in dr. Anton Korošec

Kakor je razvidno iz teh podatkov, je največ glasov na vseh volitvah dobila SLS in njen kandidat od leta 1923 dalje, dr. Anton Korošec. Podatki se ujemajo z življenjepisom dr. Antona Korošca, ki je opisan v velikem slovenskem biografskem leksikonu: »Med 1. svetovno vojno je bil soustvarjalec Krekovega demokratičnega in jugoslovansko usmerjenega dela SLS. Maja 1917 je v državnem zboru na Dunaju kot predsednik Jugoslovanskega kluba prebral **majniško deklaracijo**, ob kateri se je jeseni razvilo deklaracijsko gibanje in oktobra 1918 pripeljalo do ustanovitve Narodnega sveta SHS v Zagrebu; Korošec je kot njegov predsednik v Parizu in Ženevi skušal za novo državo izbojevati mednarodno priznanje. V prvi vladi Kraljevine SHS 20. 12. 1918 je bil imenovan za njenega podpredsednika. Kot zavzet predstavnik slovenskega naroda je zastopal stališče o slovenski narodni avtonomiji ter nastopal proti sprejemu centralistične vidovdanske ustave; takšen položaj v jugoslovanski nacionalni politiki in nastopanje zoper liberalce in komuniste sta njemu in SLS v času parlamentarne demokracije (do januarja 1929) zagotavljala absolutno večino pri vseh volitvah. Za poslanca jugoslovanske skupščine je bil izvoljen **1923, 1925 in 1927**. 1928 je kot človek kraljevega zaupanja sprejel predsedstvo vlade, v Beogradu pa po uvedbi šestojanuarske diktature ostal minister v kraljevih vladah; na pritisk iz Slovenije je vlado 1930 zapustil. 1932 je v opoziciji sestavil **Slovensko deklaracijo** in bil zaradi tega 1933 konfiniran (opomba: prisiljen k bivanju v določenem kraju⁹⁵). V JRZ (Jugoslovanska radikalna zajednica oz. Jugoslovanska radikalna skupnost) je bil notranji minister do decembra 1938, ko je postal predsednik senata; 1940 je bil imenovan za prosvetnega ministra. Kot velik pragmatik je načelno zavračal liberalizem in socializem, hkrati pa ostal zvest ideji avtonomne Slovenije, ki jo je po 1918 želel oblikovati v okviru federativno urejene Jugoslavije. Po nastanku Banovine Hrvaške se je neuspešno zavzemal, da bi podoben položaj v državi dobili tudi Slovenci. Častni doktor ljubljanske univerze 1939.«⁹⁶

SLS, ki je spadala v katoliški tabor, je imela zelo velik vpliv na prebivalstvo mengeške župnije. Organizirala je veliko shodov, eden izmed njih je bil 12. novembra 1922 v Mengšu. »12/11 1922 (ned.) pop. 3h: shod Slovenske ljudske stranke. Dvorana natlačena, kolikor pri političnih shodih še nikoli. Razglašeno je bilo v časopisih, da govori dr. Korošec, zato so prišli tudi iz okolice: Homec, Komenda, Vodice ...«⁹⁷

Lokalne volitve v občinske odbore

Kronist Franc Kušar je v kroniko vpisoval tudi rezultate lokalnih volitev v odbore občin. Iz njih ugotavlja, da so bile lokalne volitve 7. maja 1921, 15. junija 1924 in 19. junija 1927. Poleg SLS so bile na občinskih volitvah zastopane tudi druge stranke, ki so bile pogosto neodvisne in lokalnega značaja, npr. gospodarska napredna stranka, mali posestniki ter delavci itd. Na njih so

⁹⁴ Kronika Župnije Mengeš, 1923, 1918–1939, str. 46.

⁹⁵ Konfiniran, spletni SSKJ. <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>, 14. 2. 2017.

⁹⁶ Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon, Od A do L, urednika zvezka Tončka Stanonik, Lan Brenk, Ljubljana, Mladinska knjiga, 2008, str. 514.

⁹⁷ Kronika Župnije Mengeš, 1922, 1918–1939, str. 42.

izvolili tudi župane občin. Vse kaže na to, da pri volitvah župana strankarska pripadnost ni bila tako pomembna, kot ugled posamezne osebe.

»7. maja leta 1921 so bile volitve v občinski odbor v Mengšu in v Jaršah. V Mengšu je SLS dobila 88 glasov, »neodvisna« stranka je dobila tudi 88 glasov, samostojna (Liberalci in komunisti... skupaj) pa 94 glasov. Liberalci (združeni s komunisti) so dobili 6 odbornikov »ljudska« pa 5. V Jaršah je SLS dobila 80 glasov, SKS pa 44. Za župana v Loki je bil izvoljen Jurij Stopar, knjigovodja mengeške Zadrुžne slamnikarne. V Mengšu je bil izvoljen Peter Lipar, v Trzinu Mihael Colnar, na Rašici Andrej Alekš in v Jaršah Leopold Slabič.«⁹⁸

»15. junija 1924 so bile volitve v občinski odbor v Jaršah: SLS 52 glasov (4 odborniki), Gospodarska 31 (3), Rodica SLS 24 (2), 22. junija 1924 pa v Mengšu: 1) Gospodarska napredna 62 glasov (4 odb.), 29 Obrtno-delavska 40 (2), isto SLS 98 (6) in mali posestniki ter delavci 76 (5). Volitve v Mengšu so bile razveljavljene, ker so se »napredni« pritožili, da je bila njihova skrinjica zamašena. Nadomestne volitve so bile potem 21. 9. 1924. Oddanih je bilo 275 glasov: 1) SLS 101 (6) + mali posestniki in delavci 69 (5), napredna gospodarska 45 (3) + obrtno-del. 36 (2), splošna nepristranska 24 (1 ta odborniki je izjavil, da je SLS). 29. 6. 1924 so bile volitve v Trzinu, kjer je dobila večino dobila SLS 84 (7), SLS 18 (1), SKS 15 (1).«⁹⁹

»19/6 1927 (ned.) občinske volitve v Jaršah, v Loki in v Trzinu (na Rašici kompromisna lista, župan J. Šorn, sin, z Dobena, na Rašici so razprti, sicer je tam županstvo). V Jaršah 4 liste: Ljudska 3 odbornike, Rodiška 1 odbornik, Neodvisna 4 odborniki (dosedanjega župana J. Giovanelli), Delavska vezana z Ljudsko 1 odbornik. Večina »neodvisnih« volivcev voli v skupščino Ljudsko stranko, osebnosti in lokalne razmere tu prevladujejo. V Loki tudi 4 liste (vse SLS): Delavska 4 odborniki, Kmečka 0 odb., dosedanji župan (Tavčar) 2 odb., Obrtniki 1 odb., zadnji vezani. Župan J. Podboršek, krojač. V Trzinu 2 listi: SKS 1 odb., Združena (dosedanji župan Mih. Colnar) 8 odb.«¹⁰⁰

Preglednica 4: Rezultati občinskih volitev 31. jul. 1927 v Mengšu

Politične stranke	glasov	odbornikov
1) Lista župana Liparja	173	11
2) SLS iz sela V. Mengeš in Topole	42	2
3) Gospodarska napredna	29	2
4) Kmetiska in delavska	27	2
skupaj	217	17

POLITIČNI DOGODKI

Tiranski pakt

V župnijski kroniki je naslednji zapis: »6/5 1927 (pet.) Ljudje govore, da bo vojska z Italijo zaradi Albanije (tiranski pakt), češ kanone so peljali v Kamnik za na Krvavec (proti aeroplanom) in da je naročeno železnicam, naj laških vagonov nikar nazaj ne pošiljajo, da se rabijo tu med vojsko!«¹⁰¹

⁹⁸ Kronika Župnije Mengeš, 1921, 1918–1939, str. 28.

⁹⁹ Kronika Župnije Mengeš, 1924, 1918–1939, str. 55.

¹⁰⁰ Kronika Župnije Mengeš, 1927, 1918–1939, str. 78–79.

¹⁰¹ Kronika Župnije Mengeš, 1927, 1918–1939, str. 78.

Tiranski pakt je vzbujal strah med prebivalci mengeške župnije. Ustrašili so se, da bo spet vojna. Kaj se je zgodilo in kako je to prestrašilo prebivalce takratne Jugoslavije, o tem lahko preberemo zanimiv prispevek v časopisu Slovenec **7. decembra 1926.**¹⁰²

»Tiranski pakt ni presenetil samo naše javnosti, marveč je osupnil celo politično Evropo. Po pravici. Italija, o kateri je bilo znano, da ima z Jugoslavijo prijateljsko pogodbo in vrsto gospodarskih pogodb, katerih zadnji del naj bi se v Jugoslaviji pravkar ratificiral, Italija, nasproti kateri se je obnašala druga zaveznica, Jugoslavija, kljub nečloveškemu zatiranju jugoslovanske narodne manjšine v Italiji, kar najlojalnejše - ta Italija je za hrbtom te svoje zaveznice sklenila »prijateljsko in varstveno« pogodbo z njeno neposredno sosedo Albanijo, katera pogodba je, kar je za vsakega na prvi pogled očitno, naperjena proti prvi zaveznici: Jugoslaviji. To je gotovo čisto svoje vrste dogodek v najnovejši evropski diplomatični zgodovini, o kateri smo se navadili verjeti, da se je končno usmerila v pravcu mednarodne solidarnosti in miru. Tiranski pakt je odločno usmerjen v povsem protivnem pravcu in spada nedvomno med najzloglasnejše, mir ogrožujoče dokumente, ki jih je kdaj zagrešila tajna diplomacija. Po pravici je tedaj evropski politični svet osupnil nad tem činom Italije. O pomenu tiranskega pakta smo si vsi na jasnem. Ne gre za navadno pogodbo o medsebojnih odnošajih dveh dežel, marveč za protektorat nad albanskim ozemljem, ki naj služi kot izhodišče italijanskemu prodiranju na Balkan. S tem paktom je Italija prvič očitno dokumentirala svoj načrt, da kakorkoli podjarmi Balkan (ki pa tudi še ni njen zadnji cilj na vzhodu). **S tem paktom je Italija že tudi postavila svojo nogo na Balkan**, tem bolj, ker si je bila že preje pod obliko raznih gospodarskih in »znanstvenih« pogodb zagotovila v Albaniji prosto roko. Italija je v zadnjih letih zgradila v Albaniji celo mrežo izvrstnih cesta, ki so vse usmerjene proti - Jugoslaviji. Italijanski inženirji in drugi »arheološki« strokovnjaki si dajo neprestano veliko opraviti v albanskih obmejnih krajih. Samo otrok ali političen slepec bi mogel dvomiti, da se za vsem tem skrivajo nameni, ki se niti najmanj ne strinjajo z italijansko-jugoslovanskim prijateljstvom. Seveda pa si tudi naši balkanski sosedi ne smejo delati nikakih iluzij o italijanskem »prijateljstvu« in naj bodo prepričani, da bi ga morali, ako bi kdaj podlegla Jugoslavija, plačati enako drago kakor le-ta. Saj je jasno, da se **italijanski imperializem**¹⁰³ ne bi ustavil, če bi zasegel Jugoslavijo, ne pred Grčijo ne pred Bolgarijo in prav tako ne pred Romunijo na eni in Turčijo na drugi strani. Zato bi te dežele pripravljale pogubo tudi svoji lastni samostojnosti, ako bi iz morebitnih trenutnih koristi, iz politične kratkovidnosti podajale Italiji roko proti Jugoslaviji. Politična logika nas prepričuje na prvi pogled, da so s tiranskim paktom ogrožene tudi ostale balkanske države. Trenutno ne vemo, kakšno stališče zavzemajo nasproti tiranskemu paktu naši sosede. Kar se nas tiče, naj bo Italija prepričana, da smo to njeno kretnjo dobro razumeli in jo vzeli na znanje. Prepričana naj bo, da bodo Slovenci, Srbi in Hrvati skrbeli za to, da se ji iz krčev albanskih gora ne porodi drugega nego miš, ki bo glodala njeno, ne našega žita. Časi Julijev Cezarjev v Evropi so minuli, a tudi Cezarja Borgia, katerega duh se je utelesil v sedanjem diktatorju Italije, današnja doba ne prenese več in si ga bo upokorila. V to mi kulturne narode, zbrane v **Društvu narodov**,¹⁰⁴ nujno pozivamo. Ogroženi smo brez najmanjše lastne krivde – izvzemši krivdo, da smo preslepo zaupali dani besedi svojega zaveznika, da smo predosledno služili mirovni misli. Če kdo, nam mora to krivdo ne le odpustiti, ampak šteti celo v zaslugo - Društvo narodov. Pod tem forumom obtožujemo Italijo, da je kršila z nami sklenjeno pogodbo, ki veli, da nobena

¹⁰² Slovenec, političen list za slovenski narod, leto LIV, štev. 279, z dne torek, 7. decembra 1926, str. 1.

¹⁰³ **Imperializem** je gospodarska in politična nadvlada evropskih držav nad tujimi ozemlji (Razpotnik, Raziskujem preteklost 9, Rokus Klett, 2015, str. 10).

¹⁰⁴ **Društvo narodov** je organizacija za reševanje mednarodnih problemov in preprečevanje vojn, ustanovljena leta 1919 v Ženevi (Razpotnik, Raziskujem preteklost 9, 2015, str. 22).

izmed obeh zaveznic ne sme sklepati pogodb z drugimi državami brez vednosti druge. Italija je sklenila pogodbo z Albanijo, ne da bi nas o tem obvestila. A vrhu tega je ta pogodba naperjena proti nam in pomenja največjo nevarnost za mir. Če se na Balkanu vname požar, je vprašanje, kje bo končal. Tiranski pakt spada torej po vsej pravici pred Društvo narodov, a ne za vknjižbo, marveč za revizijo. Če se je v mirovnih pogodbah Albaniji priznala samostojnost, se ta samostojnost na noben način ne sme meni nič tebi nič izpremeniti v protektorat, v kolonialno posest. ...¹⁰⁵ Pet mesecev zatem, 7. maja 1927, je Slovenec zapisal naslednjo vest: »London, 6. maja. Na včerajšnji seji spodnje zbornice je odgovarjal Chamberlain na razna vprašanja o albanskem sporu. Izjavil je, da je bil jugoslovanski poslanik v Rimu pred veliko nočjo sprejet od **Mussolinija**. Ni mu znano, če so se poslej pogovori znova začeli.«¹⁰⁶

Iz navedenih dveh prispevkov sklepava, da je Tiranski pakt med Italijo in Albanijo sprožil veliko strahu v Kraljevini SHS, saj so se bali, da Albanija postaja italijanski protektorat, da je to začetek italijanskega osvajalskega pohoda na Balkan, kar ogroža samostojnost vseh balkanskih držav. Da je ta pakt sprožil »albanski spor«, nam pove druga vest. Jugoslavija je v zvezi s tem protestirala pri Društvo narodov in na pogovore k italijanskemu diktatorju Mussoliniju poslala jugoslovanskega poslanika v Rimu.

Benito Mussolini (1883-1945) je italijanski fašistični diktator. Njegov vzpon na oblast se je pričel v oktobru 1922, ko je s svojo fašistično stranko (*Partito nazionale fascista*) izvedel pohod na Rim, vendar se nanj ni odpravil peš, ampak se je tja odpeljal z vlakom. V tem pohodu je zahteval prevzem oblasti. Ob vsesplošnem nasilju fašističnih oboroženih skupin - črnih srajc, je kralj Viktor Emanuel III. vodenje vlade ponudil Mussoliniju. Mussolini je postal *Duce* ali voditelj, ki je vodil Italijo kot diktator. Ukinil je demokracijo in vse politične stranke razen fašistične. Tajna policija je zapirala in odstranjevala njegove nasprotnike. Časopisi in radijske postaje so bili prisiljeni objavljati fašistična načela in Mussolinijeve govore. S sporazumom z Vatikanom¹⁰⁷ je pridobil naklonjenost katoliške cerkve. Fašisti so organizirali množična zborovanja, na katerih so poveljevali Mussolinija. Pod njegovim vodstvom je Italija postala vzor za fašistične sisteme tudi v drugih državah. Leta 1935 je napadel Abesinijo oz. Etiopijo in jo leto kasneje priključil kot italijansko kolonijo. Ker je Italija po njegovem mnenju po prvi svetovni vojni dobila premalo ozemlja, se je začel povezovati s Hitlerjem. Pomagal pa je tudi španskim nacionalistom pod vodstvom generala Franca v španski državljanski vojni. Leta 1939 je napadel Albanijo in prisilil kralja Ahmeda Zoguja, da je zapustil deželo. Italijanski kralj Viktor Emanuel III. pa je postal še albanski kralj.¹⁰⁸

Glede na takratno in kasnejše dogajanje v Italiji je razumljivo, da je bilo ljudi strah, da bo prišlo do nove vojne.

Praznovanje 1. maja

Kronika mengeške župnije opisuje neuspešno praznovanje prvega maja v treh letih:

- »1/5 1928: zjutraj ni šla godba (dež), zato zvečer od 1/2 8h do 9h po cesti (1. maj!).«¹⁰⁹

¹⁰⁵ Slovenec, političen list za slovenski narod, leto LIV, šte. 279, torek, 7. decembra 1926, str. 1.

¹⁰⁶ Slovenec, političen list za slovenski narod, leto LV, šte. 102, sobota, 7. maja 1926, str. 1.

¹⁰⁷ Konkordat (sporazum med državo in Cerkvijo).

¹⁰⁸ Benito Mussolini, https://sl.wikipedia.org/wiki/Benito_Mussolini (6. 3. 2017).

¹⁰⁹ Kronika Župnije Mengeš, 1928 1918–1939, str. 85.

- »1/5 1929 (sreda) godba zjutraj ni šla. Menda zato ne, ker so **prepovedani vsi obhodi ta dan.**«¹¹⁰
- »Za 1. maj (1930) je prišla od vlade prepoved, da godba ne sme iti po trgu (komunisti!). Župan v Kamniku je pojasnil, da pri obhodu ljudstvo ni udeleženo, zato je bilo dovoljeno.«¹¹¹

Iz teh zapisov lahko vidimo, kako je vplivala šestojanuarska diktatura iz leta 1929 in prepoved vseh političnih strank, razen vsedržavne Jugoslovanske nacionalne stranke, na vsakdanje življenje. Iz prvega zapisa je jasno, da je bil običaj, da je vsakega prvega maja zjutraj godba igrala budnico po Mengšu. Ker je bilo na dan prvega maja leta 1928 zjutraj deževno vreme, je šla mengeška godba na obhod zvečer. Prvič obhodov ni bilo 1. maja 1929, ker so bili vsi obhodi prepovedani. Država se je bala delovanja komunistov in drugih nedovoljenih političnih strank, zato je vsa zborovanja prepovedala. Naslednje leto se je ta prepoved nekoliko omilila, ko je kamniški župan oblastem pojasnil, da ne gre za ljudsko zborovanje in da je pri prvomajski budnici udeležena samo godba.

Smrt Aleksandra Karađorđevića

Aleksander Karađorđević (Karađordžević) je bil vladar območja Slovenije, Hrvaške in Srbije med obema vojnama. »Aleksander Karađordžević je bil med prvo svetovno vojno vrhovni poveljnik srbske vojske. Z njo se je udeležil napornega umika prek Albanije na otok Krf. Leta 1916 naj bi nanj načrtovali prvi atentat, za katerega je bil obsojen srbski častnik Dragutin Dimitrijević Apis. Kot regent je državo vodil od leta 1918, kralj pa je postal leta 1921. Podpiral je idejo jugoslovanstva, državni centralizem in unitarizem. Leta 1922 se je poročil z romunsko princeso Marijo iz dinastije Hohenzollern Sigmaringen. 6. januarja 1929 je izdal razglas, s katerim je ukinil ustavo z dne 28. junija 1921 (t. i. vidovdansko ustavo), razpustil narodno skupščino in prepovedal delovanje političnih strank. Uvedel je tako imenovano šestojanuarsko diktaturo. S tem je kot kralj hotel končati vse ostrejši politični boj med avtonomistično-federalističnimi narodnopolitičnimi zahtevami nesrbskih narodov z jugoslovanskim unitarizmom in centralizmom na eni ter velikosrbsko hegemonistično politiko na drugi strani, ki je zaznamovala politično življenje v prvem desetletju Kraljevine SHS, in sicer v korist jugoslovanskega unitarizma in centralizma ter velikosrbskega hegemonizma. 3. oktobra 1929 je kralj Aleksander podpisal *Zakon o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja*, s katerim je Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev uradno preimenoval v Kraljevino Jugoslavijo, državo pa razdelil na nova upravna območja, banovine. 3. septembra 1931 je izdal oktroirano ustavo. Njegove domnevne načrte za ponovno spremembo režima v demokratični smeri je preprečil atentat nanj. Že leta 1933 so hrvaški ustaši zaradi nasprotovanja njegovi unitaristični politiki v Zagrebu načrtovali izvedbo atentata nanj. Atentat nanj v Marseillu je leta 1934 uspešno izvedel makedonski nacionalist Vlado Černozemski s pomočjo hrvaških ustašev.«¹¹² Kronist Franc Kušar je tedaj zapisal: »**9. X. 1934 (torek) zvečer je prišel brzopal, da je na francoskem umorjen naš kralj Aleksander. Naslednji dan je vsako uro zvonilo z vsemi zvonovi za pet minut. Izobešana je bila črna zastava na župnišču in v zvoniku. V nedeljo, 14. 10., je bilo v dvorani žalno zborovanje cele župnije oziroma vseh verskih organizacij. Zastopniki verskih organizaciji so obsojali zločin in izrekli sočutje kraljici Mariji, zvestobo novemu, mladoletnemu kralju Petru. Pogreb blago pokojnega kralja Aleksandra je bil 18. X. 1934. Ta dan je bila v cerkvi tiha sv. maša, nato petje »usmili se« po škofovih dovolilih. Župnik je prebral**

¹¹⁰ Kronika Župnije Mengeš, 1929, 1918–1939, str. 92.

¹¹¹ Kronika Župnije Mengeš, 1930, 1918–1939, str. 99.

¹¹² Aleksander I. Karađorđević, https://sl.wikipedia.org/wiki/Aleksander_I._Karađorđević (21. 2. 2017).

določeno iz šk. l. in imel v cerkvi govor o avtoriteti. Po cerkvenem opraviilo je bilo pred cerkvijo žalno zborovanje. Govorili so zastopniki raznih društev, šol, a tu je bilo petje in godba. Kot zadnji je izjavil župnik v imenu starodavne mengeške župnije tole:

- »Obsojamo zločin, ki se je izvršil nad našim blago pok. kraljem Aleksandrom.
- Izrekamo sožalje kraljici Mariji in vsemu kraljevemu visokem dvoru.
- Obljubljamo zvestobo mladostnemu kralju Petru in ljubezen do Jugoslavije.«

Na žalni seji 14. X. so se v dvorani podpisale žalne in vdanostne izjave vseh cer. organizacij na kneza Pavla in kraljico Marijo. Naslednji dan so bile oddane priporočeno v Ljubljani in zanimivo je, da sta prišli od kneza Pavla dve pismeni zahvali v slovenskem jeziku in latinici.«¹¹³

Slika 9: Kralj Aleksander Karadžordžević z ženo Marijo.¹¹⁴

Slika 10: »Nj. Kraljevsko Visočanstvo prestolonaslednik Peter.«¹¹⁵

Naslednje leto, na obletnico smrti kralja Aleksandra, so priredili žalno proslavo. »9. X. (1935) se je v društveni dvorani vršila obletnica smrti Nj. velič. kralja Aleksandra I. Zed. Ta žalna proslava je bila določena na skupni seji z zastopniki tukajšnjih organizacij. Istočasno je pa proslavo napravilo društvo Sokol v sokolski dvorani. Otroci so bili razdvojeni. Majhen del je šel v sokolski dom, velika večina pa v dvorano Prosvetnega društva, kjer pa niso imeli vseh določenih deklamacij, ki jih učiteljstvo ni navadilo.«¹¹⁶ Zapis kaže na politično razdvojenost klerikalnega in liberalnega tabora, ki se je kazala v dveh proslavah ob prvi obletnici smrti kralja Aleksandra.

Demonstracije na binkoštno nedeljo 1932

V času šestojanuarske diktature so bila vsa javna zborovanja prepovedana. Kaj se je dogajalo na binkoštno nedeljo 15. maja 1932 in zakaj je prišlo do demonstracij, kaže naslednji zapis v župnijski kroniki. »Na binkoštno nedeljo, 15. V. 1932, so se v Mengšu odigrali tako imenovani »mengeški dogodki«, ki so imeli za posledico mnogo kazni, potov in preganjanj. Za ta dan je bila določena **dr. Antona Koroščeva proslava za njegovo 60 letnico**. Teden prej se je vršila ista proslava v Ljubljani z dovoljenjem oblasti. Dovoljena je bila ista tudi za Mengeš. Po ljubljanski Koroščevi proslavi so bile vse te proslave prepovedane. Ker je bila proslava od banovine prepovedana, se v Mengšu nihče več ni zanjo brigal, še manj, da bi kdo za prepovedano proslavo kaj pripravljali. Resnica je: Ko je bila do 8. oz. 9. V. proslava dovoljena, smo za njo pripravljali in agitirali; ko je bila 9. ali 10. V. prepovedana, smo pustili v Mengšu stvar popolnoma pri miru: »Češ, saj je itak

¹¹³ Kronika Župnije Mengeš, 1934, 1918–1939, str. 115–116.

¹¹⁴ Kralj Aleksander Karadžordžević z ženo Marijo, <http://karadjordjevic.blogspot.si/> (5. 3. 2017).

¹¹⁵ Ročni katalog za šolsko leto 1933/1934, Natisnila in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani, str. 24.

¹¹⁶ Kronika Župnije Mengeš, 1935, 1918–1939, str. 122.

prepovedana in banovinska prepoved je bila jasno objavljena v listih. Binkoštno nedeljo bi se morala vrstiti večja Koroščeva proslava v Domžalah, s sveto mašo zunaj cerkve. Proslava je bila prepovedana, sv. maša pa se je vršila. Že v Domžalah so orožniki razganjali ljudi. Ti, že razdraženi ljudje, so isti dan popoldne razdraženi prišli v Mengeš, kjer je bila prej Koroščeva proslava napovedana. Ker se po litanijah proslava ni mogla vršiti, so nekateri iz množice grdo ozmerjali učitelja Jos. Mraka, Sokola, ki stanuje v mežnariji, nato so dobili slovensko trobojnico in začeli sprevod izpred cerkve proti velikemu Mengšu. Domači orožniki pod poveljstvom Vodopivca niso mogli s silo nastopiti. Mengšan Pavel Kosec je pa šel s svojim avtom v Domžale po orožnike ter jih je pripeljal okrog 20, ki so jih pa razdraženi ljudje s kamenjem sprejeli. Razganjali so orožniki ljudi s ceste, toda nihče ni ubogal. Ženske so govorile orožnikom: »Vi pojdite, mi smo pa tukaj doma.« Največ dreganja in zoperstavljanja je bilo pred Zelenčevo gostilno, padali so res tudi nedovoljeni vzkliki. Zvečer je zavladal mir. Nekaj demonstrantov je bilo kaznovanih pri glavarstvu z denarno globo, nekaj pred sodiščem oproščenih, največ je dobil g. Repanšek iz Homca (3 mes.), a predvsem so hoteli v obeh duhovnikih, župniku in kaplanu, najti povzročitelje demonstracij. Toda kljub silno ogabnim demencijacijam niso ničesar našli. Najbolj razbremenilen za oba duhovnika je bil sestanek mater (žena) po litanijah (15. V.) v društveni dvorani, kjer so se vpisovale v Marijino družbo za žene. Vpisalo se jih je skoraj 70. Ker župnik vsled pisarne ni mogel takoj v dvorano, ga je tam nadomestoval g. kaplan; medtem je pa sprevod in najhujše že minilo. Tako, da nihče nju ni bil navzoč v začetku demonstracij. Če bi le nekaj otežilnega našli pri župniku ali kaplanu, bi najmanj nekaj mesecev sedel v preiskovalnem zaporu, kot se je to zgodilo z mnogimi drugimi (Gg. Godina, Platiša, etc.). Marija je pomagala!¹¹⁷

Verjetno je zapis o demonstracijah tako natančen tudi zato, ker so oblasti župnika in kaplana obtožile, da sta sprožila demonstracije in spopad z domžalskimi orožniki. Zapis je izredno zanimiv in jasno kaže politično situacijo po šestojanuarski diktaturi, ko so bila vsa zborovanja prepovedana.

Slovenski politični tabor v Mengšu

V nedeljo, 7. junija 1936, je stranka Jugoslovanska radikalna zajednica (JRZ) na sejmišču v Mengšu pripravila velik tabor. Udeležilo se ga je 20.000 ljudi, med njimi tudi veliko političnih predstavnikov takratne države, med njimi ban dr. Natlačen¹¹⁸ ter ministri vlade iz Beograda.

»V nedeljo, 7. VI. 1936, je bil v Mengšu slovenski tabor JRZ¹¹⁹. Za Mengeš je tabor važen vsled velikanske udeležbe ljudstva in gostov. Tabor se je vršil v Vel. Mengšu pred zavetiščem. Tam je bila govorniška tribuna. Ljudstva je bilo okrog 20.000, predvsem fantov in mož. Po končani proslavi je bilo v župnišču kosilo za goste. Najodličnejši so bili: minister **dr. Marko Kožulj** (Hrvat), min. **dr. Miha Krek**; zastopnik ministrstva Jankoviča je bil načelnik **dr. Jovanovič** (Srb); ban, **dr. Natlačen**; predsednik **dr. Golja**, ref. pravosodja **dr. Bizjak**, **dr. Žvokelj**, načel. Kori in drugi. Važno je zlasti toliko, da so bili zbrani zastopniki Slovencev, Hrvatov in Srbov, česar v Mengšu še ni bilo. Pri kosilu je omenil kanonik Sušnik, da se je on kot otrok s svojim očetom udeležil I. slovenskega tabora v Šent Vidu nad Ljubljano in sicer pred 70. leti. Omenil je velikansko spremembo od takrat, ko je bilo vse nemško, od I. raz. ljud. šole naprej. Pri tej priliki se je g. ban ogledal poslopje nekdanje Stembergerjeve tovarne, ki ga namerava banska uprava kupiti in napraviti v Mengšu zavetišče za slepce iz Mengša, so se odličnjaki večinoma peljali skozi Cerklje (prihod župnika) v

¹¹⁷ Kronika Župnije Mengeš, 1932, 1918–1939, str. 107.

¹¹⁸ Marko Natlačen, slovenski pravnik, politik in ban Dravske banovine (1886 – 1942).

https://sl.wikipedia.org/wiki/Marko_Natla%C4%8Den (23. 2. 2017).

¹¹⁹ Jugoslovanska radikalna zajednica, Stražar, 1993, str. 473.

Tržič, kjer je bila proslava župnije.«¹²⁰ Isti dogodek na kratko opisuje tudi Stražar.¹²¹ To je bil dogodek, na katerem se je v Mengšu zbralo največ ljudi doslej.

Slika 11: Tabor stranke Jugoslovanska radikalna zajednica (JRZ) 7. junija 1936 na sejmišču v Mengšu, na katerem se je zbralo 20.000 ljudi, med njimi tudi visoki predstavniki iz Beograda in ban dr. Marko Natlačen.¹²²

DRUŠTVENA DEJAVNOST V MENGŠU

Sokolsko društvo

V župnijski kroniki je nekajkrat omenjeno delovanje menceškega sokolskega društva, ki je pripadalo liberalnemu političnemu taboru. Nekoliko nenavadno pa je, da ni nikjer omenjeno delovanje klerikalnega orlovskega društva, ki je bilo v Mengšu tudi zelo aktivno. »Sokolsko društvo v Mengšu so na pobudo Milana Jenčiča in pod okriljem liberalne stranke leta 1919 osnovali Anton Vahtar, Anton Gregorc, Pavle Kosec in Anton Funtek. Jenčič je postal tudi prvi starosta Sokola.«¹²³ Sokoli so nastopali na različnih prireditvah, kot je nakazano v župnijski kroniki: »2. julija (sob.) so »sokoli« napravili spreved **zaradi sprejete vidovdanske ustave** (28/6 1921), godba ni šla, tudi ljudi malo; učiteljica M. Bergant je nabrala nekaj otrok, ki so peli. Zraven vzklikov patriotičnih so med drugi tudi vzklikali: »Živela naša ustava,« preprost mož, ki je menda že v postelji bil, je slišal: »Naša je ta prava.«¹²⁴ Ta dogodek je tudi opisal tudi Stražar.¹²⁵

Da so menceška društva podpirala jugoslovanski unitarizem in centralistično obliko vladanja kralja Aleksandra, kaže tudi dejstvo, da so proslavljali njegovo poroko. »8/6 1922 zvečer ob 8h obhod z godbo zarad kraljeve poroke: **Sokol, Požarna bramba, godba, Orel!** Razsvetljava po oknih.«¹²⁶

¹²⁰ Kronika Župnije Mengeš, 1936, 1918–1939, str. 122.

¹²¹ Stane Stražar, 1993, str. 475.

¹²² Stane Stražar, 1993, str. 472.

¹²³ Stane Stražar, 1993, str. 387.

¹²⁴ Kronika Župnije Mengeš, 1921, 1918–1939, str. 29.

¹²⁵ Stane Stražar, 1993, str. 388.

¹²⁶ Kronika Župnije Mengeš, 1922, 1918–1939, str. 38.

Slika 12: Mengeški orli, orlice in naraščajniki.¹²⁷

V ročnih katalogih, ki so bili nekakšni žepni koledarčki za takratne učitelje, so naslednji podatki o kraljevski družini: »Nj. Veličanstvo kralj Aleksander I., rojen na Cetinju 4. (17.) decembra 1889. Nastopil vlado po smrti svojega očeta Petra I. Osvoboditelja dne **16. avgusta 1921**. Zaročil se je 9. januarja 1922 z romunsko princezino Marijo v gradiču Peleša v Sinaji v Romuniji, poročil pa v Beogradu dne **8. junija 1922**. Nj. Veličanstvo kraljica Marija, rojena 27. decembra 1899 (8. januarja 1900), hči romunskega kralja Ferdinanda I. in kraljice Marije.«¹²⁸

Sokoli so vadili v različnih prostorih, kot to omenja Stražar: »Prostore so imeli najprej pri Valentinu Gregorcu, blizu cerkve v Malem Mengšu, kjer so rekli tudi v Hotelu. Nato jim je prostor za delovanje, vaje, telovadne nastope, dramske in druge prireditve nudil v svojem salonu Franc Funtek-Smrešnik v Velikem Mengšu.«¹²⁹ Kasneje so si pa Sokoli kupili svojo hišo, ki jim jo je hotela država decembra 1929 odvzeti. To sklepava iz naslednjega zapisa v kroniki: »*Ko se je v začetku decembra 1929 izvedlo, da nameravajo ministri po členu 157. novega šolskega zakona »vse državne in privatne akcije na polju narodne prosvete« zediniti, kakor tudi vsa telovadna društva, so v Mengšu sokoli svojo hišo, ki so pred enim mescem kupili v **Vel. Mengšu 70**, na ta način zavarovali, da so se intabulirali (opomba: dokončno vpisali v zemljiško knjigo¹³⁰) za Din 60.000 (Vahtar Anton, Ropret in Žnidar Marija – Vidalitova). Kupili so hišo za 52.000 Din in dali hran. kupnino za ca. 24.500 Din. Tudi pri **društvenem domu Katoliškega izobraževalnega društva** (je prosvetno društvo) so se intabulirali iz istega vzroka nekateri (Šuštaršič Avg. za mizarsko delo ima pravico 7 let koristiti travnik, Gorenjc Iganc stanovanje do smrti).*«¹³¹ Zapis pove tudi, da je država decembra 1929 nameravala vsa društva združiti, tako kulturno-prosvetna društva, kot tudi telovadna društva. O telovadnem odseku Orel v Mengšu je Stražar o tem zapisal: »Diktatorska oblast Pera Živkovića je z zakonom 5. decembra 1929 delovanje društva prepovedala, razen če se

¹²⁷ Stane Stražar 1993, str. 388

¹²⁸ Ročni katalog za šolsko leto 1926/1927, Tiskala in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

¹²⁹ Stane Stražar, 1993, str. 387.

¹³⁰ Intabulirali, spletni SSKJ, <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>, 16. 2. 2017.

¹³¹ Kronika Župnije Mengeš, 1918–1939, str. 96

v določenem času vključi v Sokola kraljevine Jugoslavije. Tako pa so na zadnji seji mengeškega Orla 30. novembra inventar izročili Hranilnici in posojilnici Mengeš.«¹³²

Naslednji zapis iz leta 1933 je nekoliko neverjeten, da je bil napisan s strani župnika. Verjetno je to odraz tega, da je država sokolsko gibanje odobraval. »**Savez sokola Kraljevine Jugoslavije dviga z ogorčenjem v duši svoj glas zoper tak način borbe najvišjih predstavnikov katoliške cerkve v državi proti sokolstvu, ki te borbe ni z ničemer izzvalo in ki z obžalovanjem ugotavlja, da se baš z onega mesta, s katerega bi morala krščanska ljubezen in pomirljivost odsevati ves naš narod in vso našo zemljo, poizkuša zasejati v najširše sloje našega naroda razdor in mržnjo ter s podžiganjem verskih in plemenskih strasti, s povzročanjem zmot in vznemirjenja oslabiti odporno moč Jugoslovanskega naroda. ...**«¹³³

V župnijski kroniki tudi piše: »*Prosvetna zveza in prosvetna društva so bila razpuščena po dogodku, ko so 8. januarja 1933 v vseh katoliških cerkvah v Jugoslaviji prebrali okrožnico, ki obsoja jugoslovanskega Sokola iz verskega stališča; tako namreč, da se okrožnica prebere, je bilo določeno na škofovski konferenci v Zagrebu 17. novembra 1932. V odgovor na pastir. list katoliškega episkopata in izvajanje tega je pa izdal Savez Sokola Kraljevina Jugoslavije izjavo, ki so jo brali učitelji otrokom v šoli, tudi pri nas. V imenovani izjavi je med drugim tudi tole: »... Visoki katoliški kler izkuša Sokola Kraljevine Jugoslavije predočiti... s tem »domicioznim, neverjetnim in neresničnim prikazovanjem sokolske ideje in sokolskega udejstvovanja s samovoljnim generaliziranjem in očitvidno napačnimi zaključki, z mistifikacijami in s prozornimi sofizmi – kot ne samo protikatoliško, temveč celo v bistvu protiversko in brezversko organizacijo, ki s pijančevanjem, širjenjem odvratne nagote, z rušenjem morale v naši mladini in našem narodu sploh podkopa in ubija versko in moralno življenje... te obdolžitve izvirajo zgolj iz zle volje, političnega računa ali pa fanatične zaslepljenosti.*«¹³⁴ Kronist je opisoval dogodek, ko je jugoslovanska sokolska zveza nasprotovala okrožnici, ki so jo brali v katoliških cerkvah po vsej Jugoslaviji 8. januarja 1933. Zaradi tega so napisali izjavo, ki so jo učitelji brali otrokom v šoli.

Požarna bramba

Gasilsko društvo Mengeš se je sprva imenovalo »prostovoljna požarna bramba«. Kot piše Stražar v svoji knjigi Mengeš in Trzin skozi čas: »Prostovoljno požarno brambo, kot so jo tedaj imenovali, so Mengšani na pobudo Mihaela Stareta ustanovili leta 1890.«¹³⁵ Mengeška kronika opisuje praznovanje 35-letnice požarne brambe: »14/6 1925 (ned.) popoldne je požarna bramba v Mengšu obhajala 35-letnico, odkar obstoji. Odlikovanih je bilo s srebrno svetinjo devet gasilcev, ki so že nad 25 let zraven. Imeli so slovesen sprevod. Udeležile so se ga okoliške požarne brambe, nekateri na konju. Spremljale so jih tri godbe: mengeška, domžalska, iz Bukovice (Vodice).«¹³⁶ Dogodek omenja tudi Stane Stražar: »Ob 35-letnici društva, slovesno so jo praznovali 14. junija 1925, je bilo devet gasilcev odlikovanih s srebrno kolajno. Sodelovale so tri godbe, iz Bukovice, Domžal in domača«¹³⁷ Kronist Franc Kušar pa tudi opisuje pridobitve gasilskega doma: »Pri gasilnem domu

¹³² Stane Stražar, 1993, str. 387.

¹³³ Kronika Župnije Mengeš, 1918–1939, str. 111.

¹³⁴ Kronika Župnije Mengeš, 1918–1939, str. 110.

¹³⁵ Stane Stražar, 1993, str. 360.

¹³⁶ Kronika Župnije Mengeš, 1925, 1918–1939, str. 63.

¹³⁷ Stane Stražar, 1993, str. 364

v Mengšu so v začetku julija 1929 napravili sireno, stane baje 7000 Din. Če kliče deset minut brez prenehanja, je ogenj v Mengšu. Ako je ogenj drugod, dela odmore.«¹³⁸

Slika 13: Gasilci z novo motorno brizgalno Rosenbauer leta 1928.¹³⁹

Godba

Mengeška godba je bila ustanovljena 5. julija 1884. Stane Stražar opisuje njihove prve nastope: »Godbeniki so imeli prve nastope na travniku za Ravbarjevim gradom Na Zalokah. Zato je kapelnik Degischer prvo koračnico, ki jo je zložil in uglasbil, imenoval Zaloka marš. Prvi javni nastop izven Mengša so imeli ob birmi v Cerkljah in potem v Kamniku. Nastopali so še v civilnih oblekah, s širokokrajnimi klobuki.«¹⁴⁰

Slika 14: Peter Lipar (1884–1953) je menceško godbo vodil od svojega sedemnajstega leta dalje, skupaj kar 52 let.¹⁴¹

Njihovo 50-letnico opisujeta kronist Franc Kušar: »8. VIII. 1934 je imela godba 50 letnico. Napravili so veliko proslavo, ki je pričela s sveto mašo, a končala s plesom, kljub podpisom odbornikov, da ne bo plesa. Sv. maša je bila zunaj pred cerkvijo, med sv. mašo je igrala godba in je bilo ljudsko petje. Slovesnost s pridigo je imel g. Kar. Dr. Fr. Kimovec. Na proslavi je tudi

¹³⁸ Kronika Župnije Mengeš, 1929, 1918–1939, str. 93.

¹³⁹ Stane Stražar, 1993, str. 363.

¹⁴⁰ Stane Stražar, 1993, str. 325.

¹⁴¹ Stane Stražar, 1993, str. 444.

govoril g. dr. Dolinar.«¹⁴² Isti dogodek opisuje tudi Stane Stražar: »Polstoletni jubilej je Mengeška godba leta 1934 pod pokroviteljstvom bana Dravske banovine dr. Draga Marušiča praznovala zelo slovesno.«¹⁴³

Katoliško prosvetno društvo

Katoliško prosvetno društvo, tudi Katoliško slovensko izobraževalno društvo Mengeš je bilo ustanovljeno 21. februarja leta 1897. Prvi predsednik je bil Janez Zorec. Začasne prostore je društvo dobilo v kaplaniji. Uprizarjali so različne igre npr.: *Deseti brat*, *Lovski tat*, *Cigani* itd. Župnijska kronika je opisala razpust društva: »*Katoliško prosvetno društvo je bilo razpuščeno dejansko 23. 2. 1933, ta dan so namreč orožniki z županom g. Liparjem in v navzočnosti predsednika društva zaprli prostore. Predsedniku g. Ignaciju Gorencu je bilo tako težko, da je jokal. Zaprlo se je to takrat, ko je načeloval na Kamniškem srezu g. dr. Vovšek in je bil ban g. dr. Marušič, v Belgradu pa svobodomiselna vlada. Ker je bila prosvetna zveza, h kateri naj bi pripadalo društveno imetje »društveni dom«, že pred tem časom razpuščena, ni imel dom lastnika. Zato je srez. sodišče imenovalo za skrbnika g. Jos. Mraka. Drugi prostori so bili itak oddani, le **dvorano in garderobo** je vzel župnik v najem za cerkev proti letni najemnini 1.500 Din po posebni pogodbi. Sodišče v tem oziru ni delalo težav, tudi ne g. Mrak in župan, ki je bil ob času, ko se je izvršila pogodba že g. Kane Al. ml.*«¹⁴⁴ Prosvetna zveza in prosvetna društva so bila razpuščena po dogodku, ko so 8. januarja 1933, a je bilo **delovanje društva julija 1935 spet obnovljeno**. Leta 1937 so praznovali 40-letnico: »*Dne 25. VII. (1937) je bila 40-letnica ustanovitve tukajšnjega Prosvetnega društva. Za proslavo se je mnogo trudil g. kaplan A. Omehar. Na predvečer je bila bakljada in proslava v dvorani. G. kaplan kot predsednik društva je ljudem povedal iz zgodovine društva, zaslužni delavci društva in prvi člani so bili odlikovani z diplomom. V nedeljo, 25. VII., je bila na društvenem travniku sv. maša. Maševal je g. dekan Matej Rihar. Cerkveni govor je imel g. Križman, prosvetnega g. Kremžar.*«¹⁴⁵ Dogodek je opisal tudi Stane Stražar: »Štirideseto obletnico prosvetnega društva so Mengšani praznovali zelo slovesno. Prosvetna zveza jim je zaupala organizacijo Slovenskega prosvetnega tabora.«¹⁴⁶

Čebelarški shod na Dobenu

Kamniško čebelarско društvo je 11. maja leta 1919 organiziralo čebelarški shod na Dobenu 10, pri Ručigaju. Ljudi je kamniško čebelarско društvo vabilo preko časopisov. Zapis v kroniki je bil naslednji: »*11/5 (ned) ob 2h pop. čebelarški shod na Dobenu 10 pri Ručigaju, ki ima vzoren čebelnjak, kot je vabilo po časopisih kamniško čebelarско društvo. Udeležba: 68 moških in nekaj žensk.*«¹⁴⁷ Dogodek omenja tudi Stane Stražar: »Kamniška čebelarška podružnica je imela v nedeljo, 11. maja 1919, pri vzorno urejenem Ručigajevem čebelnjaku na Dobenu čebelarški shod.«¹⁴⁸

¹⁴² Kronika Župnije Mengeš, 1934, 1918–1939, str. 114.

¹⁴³ Stane Stražar, 1993, str. 328.

¹⁴⁴ Kronika Župnije Mengeš, 1933, 1918–1939, str. 110.

¹⁴⁵ Kronika Župnije Mengeš, 1937, 1918–1939, str. 126.

¹⁴⁶ Stane Stražar, 1993, str. 297.

¹⁴⁷ Kronika Župnije Mengeš, 1919, 1918–1939, str. 12.

¹⁴⁸ Stane Stražar, 1993, str. 544.

Slika 15: Pri Ručigaju na Dobenu po ustnem izročilu čebelarji že več kot tristo let.¹⁴⁹

Dekliška Marijina družba

Marijina družba je bila društvo, v katerem so člani po Marijinem zgledu hoteli postati boljši kristjani. Imeli so različne shode, ki jih je omenjal tudi kronist Franc Kušar: »10. sept. 1922 (nedelja) shod dekliške Marijine družbe. Prišel kozist. svetovalec Janez Kalan, šk. predstojnik Marijine družbe (pride na dve leti ali tri).«¹⁵⁰ Marijina družba je prirejala tudi proslave: »29/5 1924 (Vnebovhod): 20-letnica Marijine družbe. Kanonik dr. T. Klinar je imel nagovor. V dekliško Marijino družbo vpisanih doslej 776.«¹⁵¹ Dekleta, članice Marijine družbe, so se udeleževale tudi Marijinih taborov. »10. VII. 1938 so šla nekatera dekleta na Šmarno goro, kjer je bil Marijin tabor. V nedeljo, 24 VII. je šlo več deklet na Brezje, kjer je bil tabor vseh slovenskih deklet. 31. VII. je bil pri sv. Primožu dekanjski shod Marijinih društev. Otroci so bili z izletom prav zadovoljni. Vesele so bile žene, da se je tudi zanje napravil izlet oziroma romanje Marijine družbe za žene v Velesovo in sicer 28. VIII. t. l. To leto so namreč v Velesovem obhajali 700-letnico samostana in so prihajali romarji vsako nedeljo iz raznih župnij v tamkajšnjo lepo Marijino cerkev.«¹⁵² Dekleta Marijine družbe so tudi drugače pomagala v župniji, npr. leta 1934 je v kroniki naslednji zapis: »27. V. 1934 je bilo prvo sveto obhajilo za šolarje. Dekleta Marijine družbe so lepo okrasile dvorano, kjer so imeli otroci zajtrk.«¹⁵³

Katoliška akcija (KA)

Iz župnijske kronike sva izvedela, da je bila leta 1932 v Mengšu ustanovljena Katoliška akcija (KA), ki je delovala v okviru župnije. »K. A.: l. 1932 je bila tudi formalno ustanovljena Katoliška akcija za župnijo Mengeš in sicer 18. decembra 1932. Katoliška akcija, ki šteje 20 odbornikov, ima vsako prvo nedeljo v mesecu v župnijski pisarni svoje seje, kjer se obenem tudi poučujejo o novodobnih perečih vprašanjih, zlasti o narodnostnem in socialnem vprašanju. Po škofovem navodilu se je tudi izvolil dobrodelni odsek K. A. in sicer isti dan 18. 12. 1932. Dobrodelni odsek je pozimi leta 1932 in 1933 pobiral po hišah živila, obleko in denar za siromašne v župniji. Večina se je odzvala, predvsem domača občina, manj že Loka in Jarše (Rodica), prav nič pa Trzin, vendar pri razdeljevanju Trzin ni bil popolnoma izključen. Dobrodelni odsek ima izkušnjo, da se še javno pobira, ni pa skoraj mogoče javno razdeliti, toliko nevoščljivosti je med ljudmi. Nešteto je bilo godrnjanja češ, da je prejel oni, ki ni potreben, oni, ki je potreben, pa ni. Težko je nabirati, še težje

¹⁴⁹ Stane Stražar, 1993, str. 543.

¹⁵⁰ Kronika Župnije Mengeš, 1922, 1918–1939, str. 40.

¹⁵¹ Kronika Župnije Mengeš, 1924, 1918–1939, str. 54.

¹⁵² Kronika Župnije Mengeš, 1938, 1918–1939, str. 127.

¹⁵³ Kronika Župnije Mengeš, 1934, 1918–1939, str. 114.

deliti! Vendar so bile pa nekatere družine iz srca hvaležne. Razdelilo se je več 100 kg krompirja fižola, moke, med približno 110 oseb. Seveda je bilo vsega premalo, ker so bili mnogi brez dela. Leta 1934 se ni razdeljevalo živil, pač pa se je prosilo samo v premožnejših hišah in v vseh svetih so dekleta Mar. družbe pri vhodu na pokopališče pobirale za revne otroke. Razdelilo se je med šolarje.»¹⁵⁴ Ugotavljava, da je bil posebno pomemben dobrodelni odsek Katoliške akcije, ki je pozimi leta 1932 in 1933 pobiral po hišah živila, obleko in denar za siromašne ljudi v župniji. Vedno je bilo vsega premalo, ker je bilo veliko ljudi potrebnih pomoči. Bilo je veliko brezposelnih, saj je bilo to še vedno obdobje gospodarske krize.

POMEMBNI CERKVENI DOGODKI

Evharistični kongresi

Prvi evharistični shod, omenjen v župnijski kroniki, je bil v nedeljo, 13. jul. 1924, v Grobljah: »13. jul. 1924 (ned.) evharistični shod za kamniško dekanijo v Grobljah.«¹⁵⁵ Kronika omenja še evharistični kongres za Jugoslavijo leta 1935, o katerem zasledimo podatek tudi v življenjepisu škofa Gregorija Rožmana.

Slika 16: Ljubljanski škof Gregorij Rožman (roj. 9. 3. 1883 v Dolinčičah na Koroškem, danes Avstrija, umrl 16. 11.1959 v Clevelandu, Ohio, ZDA) je leta 1930 postal ljubljanski škof. Bil je tudi duhovni vodja Orla, katoliškega telovadnega društva. Kot škof je leta 1935 v Ljubljani organiziral II. evharistični kongres za Jugoslavijo in leta 1939 VI. mednarodni kongres Kristusa Kralja.¹⁵⁶

»29. VI. in 30. VI. (1935) se je vršil evharistični kongres za Jugoslavijo v Ljubljani. Duhovna priprava v Mengšu se je izvršila že med letom z duhovnimi vajami za moške in za ženske. Cerkvena nabirka oziroma družinski darovi za Kongres so znesli 2333 Din; posamezne organizacije, zlasti Marijine družbe, III. r. in šolski otroci pa c. 1000 Din. Torej skupno 3333 Din. Poleg denarja več 100 vencev in 43 mlajev oziroma mlajcev. Pri skupnem sv. obhajilu otrok na stadionu v Ljubljani jih je bilo iz tukajšnje župnije 390. Odraslih ljudi na kongresu je bilo iz mengeške župnije okrog 1000. Kongres je na vse napravil najboljši vtis in obrodil bogate sadove, ki pa so večinoma nevidni. Vidno je bilo vsaj to, da se je dvignila verska zavest in je šlo pozneje lažje s skupnim svetim obhajilom apostolstva mož.«¹⁵⁷ Kronist omenja, da se je II. evharističnega kongresa v Ljubljani udeležilo 390 otrok in 1000 odraslih iz mengeške župnije. Pred tem so zbirali prostovoljen prispevke (zbrali so 3333 Din), pripravili so več sto vencev in 43 mlajev. Za moške in ženske so imeli med letom duhovne vaje v ta namen. Kronist je bil zadovoljen, da se je verska zavest s tem dvignila.

¹⁵⁴ Kronika Župnije Mengeš, 1932, 1918–1939, str. 109.

¹⁵⁵ Kronika Župnije Mengeš, 1924, 1918–1939, str. 56.

¹⁵⁶ Gregorij Rožman, https://sl.wikipedia.org/wiki/Gregorij_Ro%C5%BEman, 20. 2. 2017.

¹⁵⁷ Kronika Župnije Mengeš, 1935, 1918–1939, str. 117-118.

Proslava in množično zborovanje v Ljubljani

Župnijska kronika omenja proslavo, ki je bila 30. julija 1933 na ljubljanskem stadionu. »30. 7. 1933 je bila v Ljubljani na stadionu ... sv. maša **nadžkofa dr. Jegliča**. Tudi k tej proslavi je šlo silno mnogo ljudi, med drugimi pevski zbor in godba. Ob 10h je bila sv. maša v župnijski cerkvi brez petja. Dopoldne je bilo še lepo vreme, malo oblačno, ne prevroče. Ljudi na stadionu je bilo c. 50.000 do 60.000. Proslava je bila oblastno dovoljena, le vzkliki niso bili dovoljeni. Zato je vse ljudstvo mahalo g. nadškofu in drugim škofom z robci v pozdrav. Že med sv. mašo je padlo nekaj kapljic. Za popoldan je bila zopet določena slovesnost na stadionu, a je vsled hudega naliva vse odpadlo. Gotovo je bilo prav tako! Že dopoldne je množica težko molčala, Bog ve, kaj bi bilo popoldne. Naš g. škof, dr. Rožman, je dejal g. dr. Kreku: »Zato je dež, ker ima Bog nas rad.« Ker je odšlo toliko ljudi v Ljubljano, ni bilo v župnijski cerkvi popoldanske službe božje.«¹⁵⁸ Tako pravi župnijska kronika. Čemu je bila proslava na ljubljanskem stadionu posvečena, tega kronika ne omenja. Omenja pa dr. Jegliča, ki je bil od leta 1898 do upokojitve leta 1930 ljubljanski nadškof.¹⁵⁹ Ker se omenjeni dogodki dogajajo po njegovi upokojitvi lahko sklepava, da je maševal še po upokojitvi. Zanimivo je tudi, da je bila proslava dovoljena, niso pa bili dovoljeni vzkliki. Na proslavi je zbralo zelo veliko ljudi (50.000 do 60.000). Veliko ljudi je prišlo tudi iz mengeške župnije, saj je zaradi tega odpadla popoldanska maša.

Umor župnika Franca Kušarja, kronista mengeške župnijske kronike

13. decembra 1931 je bil umorjen mengeški župnik in dolgoletni kronist Franc Kušar. Umoril ga je J. Lakner, ki ga je prej prosil za prenočitev. Ker mu župnik tega ni mogel ugoditi, se je skrtil na podstrežje in ga v zasedi počakal, ga napadel in mu z nožem prerezal vratne žile. Potem je iz blagajne ukradel ves denar (okrog 25.000 din). Dve sestri umorjenega župnika sta bili takrat v kuhinji, a nista nič slišali in nič vedeli o dogodku. Župnika sta našli mrtvega v njegovi pisarni šele naslednje jutro. Roparja Laknerja so izsledili na Dolenskem pri starših. Izdali so ga bankovci, ki jih je našel krojač v njegovi obleki. Ves čas v zaporu in pred sodiščem ni kazal nobenega kesanja. Zaradi mladoletnosti ni bil obsojen na vešala, ampak na 20-letno zaporno kazen. Zaprt je bil v Mariboru, od koder je trikrat skušal zbežati. Pri zadnjem begu je v kaznilnici umoril paznika. To je storil skupaj z nekim Pančurjem. Zaradi tega sta bila oba obsojena na vešala in bila obešena v začetku leta 1935. Tik pred smrtjo se je vendarle pokesal umora mengeškega župnika. Jezuit, pater Žužek je v mengeško župnijo poslal pismo, v katerem je zapisal: »Ranki (namreč Lakner), globoko skesani grešnik želi, da sporočite župljanom, da svoje nečloveško dejanje iz srca obžaluje pred Bogom in pred ljudmi, posebno pred mengeškimi župljani in jih prosi za odpuščanje, ker je prizadejal toliko žalosti in izgubo. Izrecno prosi odpuščanja obe sestri umorjenega brata.«¹⁶⁰

¹⁵⁸ Kronika Župnije Mengeš, 1933, 1918–1939, str. 112.

¹⁵⁹ Anton Bonaventura Jeglič, slovenski škof in publicist (roj. 29. 5. 1850, Begunje na Gorenjskem, umrl 2. 7. 1937 v Stični). https://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Bonaventura_Jegli%C4%8D (21. 2. 2017).

¹⁶⁰ Pismo se nahaja v župnijski kroniki.

3 SKLEPNE UGOTOVITVE IN PREVERJANJE HIPOTEZ

ŠOLSTVO

Katere prireditve ali posebni dogodki so se zgodili v tem času v šolah, ki so spadale v mengeško župnijo?

Hipoteza: Šole so praznovale so obletnice pomembnih Slovencev, postavitve spomenikov, odprtja novih krajevnih stavb. Pomembni so bili tudi cerkveni prazniki, saj je bila cerkev tesno povezana s šolstvom. Praznovali so tudi veliko praznikov, povezanih s kraljevo družino Karađorđevićev in s srbsko zgodovino.

Ugotovitev: Hipoteze nisva mogla v celoti preveriti, ker v kroniki ni ustreznih zapisov. Verjetno so bili cerkveni in državni prazniki vtakani v takratno življenje šole, tako da se kronistu niso zdeli nič posebnega in jih zato ni omenjal. V kroniki omenja le, da je učencem 25. septembra 1922 odpadel pouk zato, »ker je 24. 9. preteklo 60 let, ko je umrl veliki pedagog, škof Anton Martin Slomšek.« Šolski otroci so v društvenem domu v Mengšu prirejali šolske predstave, npr. 4. 1. 1920, sodelovali so tudi na sokolskem sprevedu zaradi sprejetja vidovdanske ustave 28. 6. 1921. Dogodke, povezane s kraljevsko družino so praznovala vsa društva, npr. 8. 6. 1922 so sokolsko društvo, požarna bramba, godba in orli priredili večerni obhod zaradi kraljeve poroke. Ob smrti kralja Aleksandra, ki je bil ubit v atentatu 9. oktobra 1934 v Marseillu, so v društveni dvorani organizirali žalno zborovanje cele župnije. Na dan pokopa je bila v cerkvi žalna maša in petje ter govor po škofovih navodilih, po maši pa je bilo pred cerkvijo žalno zborovanje, na katerem so govorili zastopniki društev. Ob prvi obletnici kraljeve smrti je bila v društveni dvorani žalna proslava.

Kako se je spreminjalo število učencev, ali je naraščalo ali upadalo?

Hipoteza: Predvidevava, da je število učencev upadalo, to pa predvsem zaradi izseljevanja prebivalstva in zaradi izobraženosti prebivalstva ter s tem povezanim zmanjševanjem rodnosti.

Ugotovitev: Hipoteza se je potrdila. Kronika navaja, da je bilo v mengeški šoli v šolskem letu 1910/1911 428 učencev. Število učencev je postopoma upadalo na 350 otrok (1921/1922), nato na 320 (1922/1923), 308 (1923/1924), 234 (1924/1925), 215 (1926/1927), na 186 otrok v šolskem letu 1928/1929. Podobno je število otrok upadalo tudi v jarški in trzinski šoli. Vzroka za upadanje pa nisva mogla potrditi, ker kronist o tem ni pisal.

Kako je bila cerkev povezana s šolo?

Hipoteza: Cerkev je bila tesno povezana s šolo, saj so praznovali cerkvene praznike, otroci so sodelovali v procesijah in pri mašah. V šolah so med drugim poučevali verouk, ki je bil obvezni predmet.

Ugotovitev: Hipoteza se je potrdila. Kronika vseh teh podatkov ne prinaša, pač pa predvsem podatke o obhajilih in birmi.

Kako se je šola povezovala s krajem?

Hipoteza: Če so v kraju priredili proslave ob določenih praznikih, so na njih vedno sodelovali šolski otroci. Poleg tega so učenci sodelovali tudi na vseh svečanostih ob odprtju novih cest, stavb in drugih krajevnih pridobitev. Meniva, da so šolarji zaradi gospodarske krize zbirali različnejše stvari in prostovoljne prispevke krajanov v humanitarne namene.

Ugotovitev: Hipoteze nisva mogla potrditi, ker o tem v kroniki ni zapisov. Prav gotovo pa se ni potrdila domneva, da so šolski otroci zbirali najrazličnejše stvari in prostovoljne prispevke v humanitarne namene. Raziskava je potrdila, da je prostovoljne prispevke zbiral dobrodelni odsek župnijske organizacije Katoliška akcija (K. A.). Vsako leto so prostovoljci K. A. 1. novembra, na dan vseh svetih, ob vratih pokopališča pobirali prispevke za revne otroke. Pozimi leta 1931 in 1933 pa so po hišah zbirali živila, obleko in denar za siromašne v župniji.

Ali so v tem času pridobili kakšne nove šolske prostore (prizidki, šolski vrtovi)?

Hipoteza: Verjetno potreb po novih prizidkih ni bilo, ker se je rodnost nekoliko zmanjšala, s tem pa tudi število šoloobveznih otrok. V tridesetih letih je bila tudi gospodarska kriza v tedanji državi. Meniva pa, da so šole spodbujale kmetijsko izobraževanje tako otrok kot njihovih staršev, saj je bila kmetijstvo tedanja glavna dejavnost.

Ugotovitev: Hipoteza se je potrdila. Poročil o novih gradnjah ni bilo, ker ni bilo takšnih potreb, saj se je število otrok v šoli z leta v leto zmanjševalo.

Gospodarska kriza se je odražala v težavah podjetju, ki so zaradi kopičenja zalog morala odpuščati svoje delavce (npr. leta 1924 v železninarski tovarni Bistra in v lesni industriji Feliks Stare) in jim zniževali plače (npr. v Opekarni Mengeš maja 1923, prav tako v lesni industriji Feliks Stare, v tovarni platnenih izdelkov v Jaršah, v slamnikarski tovarni Stemberger in Mellitzer itd.).

Hipoteza se je potrdila tudi v tem delu, da so šole spodbujale kmetijsko izobraževanje, saj so v Mengšu novembra 1930 odprli kmetijsko nadaljevalno šolo. Spodbujali pa so tudi obrtne dejavnosti, saj so januarja 1922 odprli obrtno-nadaljevalno šolo ter prirejali tečaje za šivilje in krojače (npr. 3. novembra 1930), pa tudi za gospodinje.

GOSPODARSTVO

Katere tovarne in obrti omenja kronika?

Hipoteza: Predvidevava, da bo omenjena slamnikarska dejavnost in sicer tovarna Stemberger in Mellitzer in Slamnikarska zadruga. Omenjeno bo tudi podjetje Induplati, ki je nastalo med obema vojnama. Predvidevava, da so na tem območju delovale tudi obrti.

Ugotovitev: Hipoteza se je potrdila. V kroniki je veliko zapisov o slamnikarski tovarni Stemberger in Mellitzer, zelo malo pa o Slamnikarski zadrugi. Iz Stražarjeve knjige pa sva izvedela, da je Slamnikarska zadruga v Mengšu leta 1919 izdelala 400.000 do 500.000 slamnikov na leto, v slamnikarski tovarni Stemberger in Mellitzer pa so jih pred prvo svetovno vojno izdelali 200.000 (leta 1914), leta 1924 pa le še 50.000 slamnikov. Proizvodnja v slamnikarski tovarni je še naprej upadala, tako da je leta 1930 prenehala z delovanjem. Drugače je bilo s Slamnikarsko zadrugo, ki je delovala do leta 1976, ko so jo pridružili tovarni Induplati Jarše.

V kroniki sva spremljala tudi nastanek tovarne platnenih izdelkov v Jaršah (kasneje Induplati Jarše), ki je začela z delom 3. marca 1924. Delavci so se hodili ponujati iz vseh okoliških krajev. Zaposlili so okoli 200 delavk, ki so morale delati celo v tri izmene potem, ko so dobili veliko naročilo za vojaštvo.

V kroniki je omenjena tudi Opekarna Mengeš v zvezi z zniževanjem plač leta 1924 ter lesna industrija Feliks Stare, pečarija pri Jelenu in železninarska tovarna Bistra v zvezi z odpuščanjem delavcev.

Kaj piše o slamnikarski dejavnosti v Mengšu?

Hipoteza: Meniva, da bo pisalo o prodaji slamnikov, o stavkah, o plačah delavcev in o sezonskem delu slamnikaric.

Ugotovitev: Hipoteza se je v celoti potrdila.

V kroniki sta omenjeni dve stavki delavcev v slamnikarski tovarni Stemberger in Mellitzer.

Preglednica 5: Stavke v slamnikarski tovarni Stemberger in Mellitzer

<i>Datum stavke</i>	<i>zahteve</i>	<i>dosežki</i>	<i>opombe</i>
8. 3. do 31. 3.1919 (23 dni)	moški 9 K, ženske 6 K	moški 12 K, ženske 8 K	27. 3. 1919 državno nadzorstvo
24. 4. 1922 do 27. 4. 1922 (4 dni)	30 % povečanje plač		26. 4. 1922 dva zastopnika JSZ (Jug. strokov. zveze)

Kakor je razvidno iz zgornje preglednice, sta bili obe stavki uspešni. Pri prvi je posredovalo državno nadzorstvo, pri drugi pa Jugoslovanska strokovna zveza (takratni sindikat). Posebno dolga je bila stavka marca 1919, saj je trajala 23 dni.

Kronika omenja nekaj težav in nihanja v povpraševanju po slamnikih in v cenah kit:

- Slamnikarske tovarne so delale sezonsko v zimskem in spomladanskem delu leta. V zimski sezoni 1919/1920 so v tovarni Stemberger in Mellitzer začeli delati šele 3. februarja, ker prej ni bilo materiala. V Slamnikarski zadrugi pa začeli delati že decembra 1919.
- Leta 1921 so imeli v slamnikarskih tovarnah zelo veliko naročil in s tem veliko dela. Aprila so v tovarni delali od 7h zjutraj do 6h zvečer. Za podaljšani delovni čas so morali dobiti dovoljenje od glavarstva. Zaradi obilice dela bi v tovarni zaposlili toliko delavcev, kolikor bi jih dobili.
- Leta 1924 je bilo premalo naročil, plača je bila slabša, zato je prišlo 24. aprila 1924 prišlo do stavke.
- Leta 1924 so se zaradi pomanjkanja naročil slabo prodajale tudi kite, ki so jih pletli domačini. Večinoma so pletli kite iz sedmih slamic in več. Take navadne kite so jeseni 1923 prodajali po 10 K, spomladi pa jim je padla na 7 K, pa še po tej ceni so jih težko prodali. Pletli so tudi črno-bele kite iz štirih belih in štirih črnih slamic. Te so odkupovali v tovarni Stemberger in Mellitzer po 15 K. Pletilci kit se niso ukvarjali z barvanjem, ampak so v tovarni Stemberger in Mellitzer slamo prej počrnili.
- Leta 1924 so izdelali v tovarni Stemberger in Mellitzer izdelali še 50.000 slamnikov na leto, kar je bilo precej manj kot pred prvo svetovno vojno (leta 1914 pa 200.000). Pomembna proizvodnja slamnikov se je tedaj vršila v Slamnikarski zadrugi, kjer so leta 1919 izdelali 400.000 do 500.000 slamnikov. Slamnikarska tovarna Stemberger in Mellitzer je ustavila proizvodnjo leta 1930, Slamnikarska zadruga pa je delala vse do leta 1976, ko se je podjetje pridružilo tovarni Induplati Jarše.

Kronika večkrat omenja, da so šivalke slamnikov hodile na sezonsko delo po svetu.

- 28. 3. 1920 je kronika poročala, da so šivalke slamnikov v Breslavu, na Dunaju in v Gradcu trpele zaradi pomanjkanja hrane, normalne razmere pa so bile v Bukarešti in v Beogradu.
- Leta 1921 je bilo v slamnikarskih tovarnah po Evropi veliko dela, npr. v Breslavu so šivalke sprejeli več, kot prej od konca vojne dalje.
- V zimi 1922/1923 šivalke slamnikov niso imele dela. Nekatere so že ob božiču prišle domov iz Breslava, ostale pa v začetku februarja. Nekatere pa so odšle na Češko in v Bukarešto, kjer je bilo dosti dela.

- Naslednjo sezono, leta 1924, je dela spet primanjkovalo. Šivalke slamnikov takrat hodile na sezonsko delo v naslednja mesta: Praga, Komotau, Dunaj, Gradec, Budimpešta, Beograd, Novi Sad, Split, Bukarešta itd. Kmalu so se vrnile ali pa so delale po 16 ur na dan in več, da so več zaslužile.
- Leta 1924 so se vrnile tudi iz Amerike, kjer so morale tudi trdo delati.
- Leta 1929 so hodile v manjših skupinah v Lille (Francija), v Sarsko kotlino, na Češko (Komotau), v Bukarešto in Temešvar. Najbolje se je takrat zaslužilo na Češkem in v Romuniji.

Kronika je poročala tudi o izseljevanju moških.

- Ko so ZDA leta 1924 omejile doseljevanje na 2000 doseljencev iz države Kraljevine SHS, so odhajali v Kanado za poljedelce, mnogi so potem ilegalno odšli v ZDA. Odhajali so tudi na delo v Francijo, a so se nekateri vrnili.
- Leta 1927 je bilo izseljevanje v Kanado otežkočeno, zato so odhajali v Argentino.

DRUŽBA IN POLITIKA

Kakšna je bila politična opredelitev volivcev v mengeški župniji v času med obema svetovnima vojnama?

Hipoteza: Meniva, da je večina prebivalcev spadala v katoliški tabor, saj je bila večina ljudi zelo verna, po drugi strani pa le osnovnošolsko izobražena. Zato so na deželnih volitvah volili Slovensko ljudsko stranko (SLS) z dr. Antonom Korošcem na čelu. Na lokalnih volitvah za župana in občinski svet niso bile tako pomembne stranke, ampak ugled ljudi, ki so kandidirali na te položaje.

Ugotovitev:

Ugotovitev: Hipoteza se je potrdila.

Kronika navaja rezultate volitev v ustavodajno skupščino leta 1920, v narodno skupščino v letih 1923, 1925 in 1927 ter rezultate volitev v oblastno skupščino leto 1927. Na vseh teh volitvah je največ glasov dobila SLS, vedno okoli 80 %. Manj glasov je SLS dobila le na volitvah v ustavodajno skupščino leta 1920. Takrat je dobila 48 % glasov, stranke liberalnega tabora 33 %, marksistični tabor pa 19 % glasov.

Na lokalnih volitvah so poleg večjih strank nastopale tudi lokalne stranke, npr. gospodarska napredna stranka, obrtno delavska stranka, stranka malih posestnikov in delavcev itd. Na teh volitvah so izvoli člane občinskega odbora in župana. Izvolitev je bila bolj odvisna od ugleda posameznih osebnosti, kot od strankarske pripadnosti.

Katera društva so omenjena v župnijski kroniki? Katere dogodke kronika omenja?

Hipoteza: Predvidevava, da so bili omenjeni sokoli in orli (telovadna društva dveh različnih političnih usmeritev, liberalne in klerikalne). Omenjeni bodo telovadni nastopi, dosežki, uspehi...

Ugotovitev:

Ugotovitev: Hipoteza se je večinoma potrdila. V kroniki so omenjeni nastopi teh društev, pa tudi pridobitve, npr. da je požarna bramba julija 1929 za 7000 dinarjev kupila sireno. Če je bil požar v Mengšu, je tulila deset minut brez prestanka, če pa je bil požar drugod, je delala presledke.

V kroniki je bilo najpogosteje omenjeno sokolsko telovadno društvo, zelo redko pa orli. Poleg teh so bila omenjena še naslednja društva in organizacije: Katoliško prosvetno društvo, godba, požarna

bramba (kasneje so bili to gasilci), kamniško čebelarsko društvo ter župnijski cerkveni organizaciji Marijina družba in Katoliška akcija, predvsem njen prostovoljski odsek.

Kako je državna ureditev v Kraljevini SHS (v Kraljevini Jugoslaviji po 1929) vplivala na proslave?

Hipoteza: Praznovali so praznike, povezane s kraljevo družino, z združitvijo Srbov, Hrvatov in Slovencev, mogoče tudi obletnice pomembnih zgodovinskih dogodkov iz slovenske ali srbske zgodovine.

Ugotovitev: Hipoteza se je deloma potrdila.

Sokoli so praznovali kraljevo poroko, vsa društva pa so se udeležila prireditev ob smrti kralja Aleksandra. Po brzojavki 9. oktobra 1934, da je bil kralj Aleksander ubit v Marseillu, so v cerkvi naslednji dan zvonili z vsemi zvonovi po pet minut vsako uro. Izobesili so črne zastave in imeli v nedeljo, 14. 10., žalno zborovanje cele župnije. V času pogreba 18. 10. so imeli v cerkvi tiho mašo s petjem in govorom, potem pa so imeli pred cerkvijo žalno zborovanje s petjem in godbo, na katerem so govorili zastopniki društev. V dvorani so imeli žalno sejo in listino, na katero so pisali vdanostne izjave vseh cerkvenih organizacij. Listino so potem poslali knezu Pavlu in kraljici Mariji, kmalu pa so prejeli dve pisni zahvali kneza Pavla v slovenskem jeziku in v latinici. Naslednje leto, ob prvi obletnici smrti kralja Aleksandra, so priredili žalno proslavo, na kateri so sodelovali zastopniki organizacij. Na nesložnost društev in organizacij kaže dejstvo, da so sokoli istočasno priredili svojo žalno proslavo.

Državna ureditev je pa zelo vplivala na vse prireditve iz zborovanja, saj so bili po šestojanuarski diktaturi kralja Aleksandra leta 1929 prepovedana vsa javna zborovanja. Zaradi tega prva leta po šestojanuarski diktaturi godba ni smela na prvomajske obhode, prišlo pa je tudi do protestov na binkoštno nedeljo 15. maja 1932. Ob 60-letnici dr. Antona Korošca so že imeli dogovorjeno proslavo v Mengešu in v Domžalah. Teden dni prej je bila proslava v Ljubljani z dovoljenjem oblasti. Potem pa so bile proslave s strani banovine prepovedane. Po maši v Domžalah je prišlo do manjših protestov, tako da so orožniki razganjali ljudi. Potem pa so Domžalčani razdraženi prišli v Mengeš, kjer se je tudi vršila maša, Koroščeva proslava pa je bila prepovedana. Prišlo je do nemirov, ki jih mengeški orožniki niso mogli umiriti. Prišli so še domžalski orožniki, ki so jih sprejeli s kamenjem. Razganjali so ljudi s ceste, vendar jih nihče ni ubogal. Šele zvečer je zavladal mir. Nekaj demonstrantov je glavarstvo kaznovalo z denarno globo, nekaj je bilo pred sodiščem oproščenih, največ kazni pa je dobil g. Repanšek iz Homca, ki je moral za tri mesece v zapor. Za nemire so obtožili tudi oba mengeška duhovnika, kaplana in župnika, vendar sta imela v tistem času sestanek Marijine družbe, tako da jih niso mogli obdolžiti krivde za nemire.

4 ZAKLJUČEK

Raziskovalna naloga o mengeški župnijski kroniki v obdobju 1919–1939 prinaša vpogled v dogajanja v Mengšu in okolici med obema svetovnima vojnama. V tem obdobju je bilo zelo živahno predvsem na političnem in gospodarskem področju življenja.

Pri raziskovanju sva se naučila ogromno o življenju ljudi med obema svetovnima vojnama. Veliko sva izvedela o pomembnih dogodkih v Mengšu, kako so zbirali denar za revne otroke, kaj je oviralo pouk v šolah, kakšne vzpone in padce je imela takratna slamnikarska industrija v Mengšu, kako so šivalke slamnikov odhajale na sezonsko delo po Evropi in kako so se moški izseljevali v Kanado in Argentino. Zanimiva so nama bila poglavja o političnih dogajanjih v tem obdobju, o delovanju posameznih društev in njihovih akcijah, pa tudi medsebojnih nasprotovanjih. Veliko sva se naučila o političnem dogajanju, predvsem o poteku volitev in dobila vpogled v rezultate takratnih volitev. Posebno zanimiva so bila množična zborovanja v Mengšu, tako protesti in tabor leta 1936, na katerem se je verjetno zbralo največ ljudi v zgodovini Mengša. Z raziskovanjem sva si razširila obzorje ter najino splošno razgledanost. Raziskovanje je bilo zelo zahtevno, saj je od naju zahtevalo določeno predznanje, ponudilo pa nama je tudi veliko zanimivosti.

Raziskovanje bi bilo lahko nadaljevala tako, da bi za isto zgodovinsko obdobje pridobila še druge pisne vire. Tako bi iz različnih zornih kotov preverjala in dopolnjevala podatke, ki jih je prinesla mengeška župnijska kronika o šolstvu, gospodarstvu in politiki.

5 LITERATURA IN VIRI

- Stane Okoliš, Zgodovina šolstva na Slovenskem, Slovenizacija šolstva v Kraljevini SHS, Ljubljana, Slovenski šolski muzej, 2009, str. 88 do 99.
- Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon, Od A do L, urednika zvezka Tončka Stanonik, Lan Brenk, Ljubljana, Mladinska knjiga, 2008, str. 514 (dr. Anton Korošec).
- Jelka Razpotnik, Damjan Snoj: Raziskujem preteklost 9, učbenik za zgodovino v 9. razredu osnovne šole, Ljubljana, Rokkus Klett, 2015.
- Stane Stražar, Ob bregovih Bistrice, Radomlje, Krajevna skupnost Radomlje, 1988.
- Stane Stražar, Mengeš in Trzin skozi čas, Mengeš, Trzin, Krajevna skupnost Mengeš, 1993.
- Stane Stražar, Domžale, mesto pod Goričico, Domžale, Kulturno društvo Miran Jarc Škocjan, 1999.
- Šola pod Gobavico, Zbornik Osnovne šole Mengeš ob 200-letnici javnega šolstva v Mengšu, Mengeš, Osnovna šola Mengeš, junij 2000.

Glavni pisni vir:

- Kronika Župnije Mengeš, II. knjiga, za obdobje 1918–1939, str. 1 do 129.
- Slovenec, političen list za slovenski narod, leto LV, številka 102, sobota, 7. maja 1926, str. 1.
- Slovenec, političen list za slovenski narod, leto LIV, številka 279, torek, 7. decembra 1926, str. 1.

Slikovni viri:

- Slika 1: Spodnji del lista na str. 99 (Kronika Župnije Mengeš, 1930, 1919–1939, str. 99).
Slika 2: Franc Kušar, avtor mengeške župnijske kronike (Stane Stražar, 1993, str. 187).
Slika 3: Zavetišče sv. Vincencija v Mengšu so odprli maja 1923 (Stane Stražar, 1993, str. 497).
Slika 4: Šolske predstave so bile v društvenem domu (Stane Stražar, 1993, str. 290).
Slika 5: Krojaški tečaj v Mengšu od 29. 10. do 13. 12. 1930 (Stane Stražar, 1993, str. 282).
Slika 6: Delavci Slamnikarske zadruge v Mengšu leta 1924 (Stane Stražar, 1993, str. 568).
Slika 7: Tovarna platnenih izdelkov (Stane Stražar 1988, str. 783).
Slika 8: Pečarija Antona Gregorca – pri Jelenu, v Mengšu. (Stane Stražar, 1999, str. 577)-
Slika 9: Kralj Aleksander z ženo Marijo, <http://karadjordjevic.blogspot.si/> (5. 3. 2017).
Slika 10: »Nj. Kraljevsko Visočanstvo prestolonaslednik Peter« (Ročni katalog za šolsko leto 1933/1934, Natisnila in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani, str. 24.)
Slika 11: Tabor stranke JRZ, 7. junija 1936 (Stane Stražar, 1993, str. 472).
Slika 12: Mengeški orli, orlice in naraščajniki (Stane Stražar 1993, str. 388).
Slika 13: Gasilci z novo motorno brizgalno Rosenbauer leta 1928 (Stane Stražar, 1993, str. 363).
Slika 14: Peter Lipar je mengeško godbo vodil 52 let (Stane Stražar, 1993, str. 444.)
Slika 15: Pri Ručigaju na Dobenu (Stane Stražar, 1993, str. 543).
Slika 16: Lj. škof Gregorij Rožman, https://sl.wikipedia.org/wiki/Gregorij_Ro%C5%BEman (20. 2. 2017).

Seznam preglednic:

- Preglednica 1: Podatki o številu otrok v šoli, obhajilu in birmi v mengeški župniji (str. 9).
Preglednica 2: Zaslužek delavcev v tovarni platnenih izdelkov v Jaršah I. 1924 in 1926 (str. 24).
Preglednica 3: Število glasov na volitvah v ustavodajno skupščino (str. 27).
Preglednica 4: Rezultati občinskih volitev 31. jul. 1927 v Mengšu (str. 30).
Preglednica 5: Stavke v slamnikarski tovarni Stemberger in Mellitzer (str. 44).